

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА
ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ

КАФЕДРА ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ

КВАЛІФІКАЦІЙНА МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА
на тему

«ЗАХИСТ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО
САМОВРЯДУВАННЯ: ПУБЛІЧНО-УПРАВЛІНСЬКИЙ ВИМІР»

до захисту
Душа

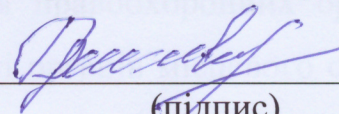
Студентка 2 курсу магістратури заочної форми навчання спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування» освітньо-професійної програми «Парламентаризм та парламентська діяльність»

Душа Вікторія Анатоліївна

Науковий керівник:

доктор філософії у галузі публічного управління та адміністрування **Дзега Володимир Дмитрович**
Засвідчую, що в цій кваліфікаційній роботі немає запозичень із праць інших авторів без відповідних посилань

Студентка

(підпис)

Робота допущена до захисту в екзаменаційній комісії рішенням кафедри парламентаризму від « 14 » грудня 2023 р., протокол № 14.

Завідувач кафедри парламентаризму, доктор політичних наук, професор
Гошовська Валентина Андріївна

(підпис)

АНОТАЦІЯ

Душа Вікторія Анатоліївна. Захист прав і свобод громадян органами місцевого самоврядування: публічно-управлінський вимір. – Кваліфікаційна магістерська робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна магістерська робота на здобуття ступеня вищої освіти другого (магістерського) рівня галузі знань 28 «Публічне управління та адміністрування», спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування». – Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ, 2023.

У магістерській роботі здійснено аналіз особливостей захисту прав і свобод громадян органами місцевого самоврядування та розроблено рекомендації щодо його удосконалення. В кваліфікаційній роботі розглянуто поняття прав і свобод людини та громадянина, а також проаналізовано систему їх забезпечення. Охарактеризовано адміністративно-правові механізми забезпечення та захисту прав і свобод людини та громадянина. З'ясовано місце органів місцевого самоврядування в системі захисту прав і свобод громадян. Досліджено особливості захисту прав і свобод громадян органами місцевого самоврядування в умовах реформування правоохоронних органів. Виявлено закономірності підвищення спроможності органів місцевого самоврядування в захисті прав і свобод громадян. Визначено напрями удосконалення механізмів захисту прав і свобод громадян органами місцевого самоврядування в Україні.

Ключові слова: права і свободи громадян, захист прав, забезпечення прав, органи місцевого самоврядування, публічне управління, політико-управлінський аспект, децентралізація.

ANNOTATION

Dusha V. A. Protection of the rights and freedoms of citizens by local self-government bodies: public-management survey. – Qualifying scientific work as a manuscript.

Qualifying scientific work for obtaining an educational degree at the second level of higher education (Master's degree), field of study: 28 «Public Management and Administration», specialty: 281 «Public Management and Administration». – Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine, 2023.

The master's work analyzed the features of the protection of citizens' rights and freedoms by local self-government bodies and developed recommendations for its improvement.

The concept of rights and freedoms of a person and a citizen was considered in the qualification work, as well as the system of their provision was analyzed. The administrative and legal mechanisms for ensuring and protecting the rights and freedoms of a person and a citizen are characterized. The place of local self-government bodies in the system of protection of citizens' rights and freedoms has been clarified. Peculiarities of the protection of citizens' rights and freedoms by local self-government bodies in the conditions of law enforcement reform were studied. The patterns of increasing the capacity of local self-government bodies in protecting the rights and freedoms of citizens have been revealed. The areas of improvement of the mechanisms of protection of citizens' rights and freedoms by local self-government bodies in Ukraine have been identified.

Key words: rights and freedoms of citizens, protection of rights, provision of rights, local self-government bodies, public administration, political and administrative aspect, decentralization.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ Й ГРОМАДЯНИНА ТА МЕХАНІЗМИ ЇХ ЗАХИСТУ	10
1.1. Поняття прав і свобод людини й громадянина та система їх забезпечення.....	10
1.2. Адміністративно-правові механізми забезпечення та захисту прав і свобод громадян.....	22
Висновки до розділу 1.....	31
РОЗДІЛ 2 РОЛЬ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЯК СУБ'ЄКТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН	34
2.1. Місце органів місцевого самоврядування в системі захисту прав і свобод громадян.....	34
2.2. Особливості захисту прав і свобод громадян органами місцевого самоврядування в умовах реформування правоохоронних органів	44
Висновки до розділу 2.....	52
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В СИСТЕМІ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН	54
3.1. Підвищення спроможності органів місцевого самоврядування у захисті прав і свобод громадян.....	54
3.2. Удосконалення механізмів захисту прав і свобод громадян органами місцевого самоврядування	61
Висновки до розділу 3.....	65
ВИСНОВКИ	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	72

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. В сучасному світі, у якому розвиток громадянського суспільства є визначальним фактором для ефективного функціонування демократичної системи, тема захисту прав і свобод громадян у контексті діяльності органів місцевого самоврядування набуває особливої актуальності. Це пов'язано з кількома ключовими причинами, які носять політико-управлінський характер.

По-перше, мова йде про реалізацію принципу близькості до громадян, адже саме органи місцевого самоврядування займають таку позицію. Зазначений принцип є однією з ключових ознак демократії та суттєво впливає на ефективність захисту прав та свобод людини і громадянина, причому передусім у контексті публічно-управлінської діяльності.

По-друге, можливість реагування на місцях. Органи місцевого самоврядування здатні більш ефективно реагувати на конкретні проблеми і потреби громадян через свою пряму прив'язку до місцевого та регіонального розвитку. Виходячи з цього, дослідження особливостей взаємодії органів місцевого самоврядування з інститутами громадянського суспільства відкриває додаткові можливості для ефективного вирішення проблем на низовому рівні системи публічного управління.

По-третє, створення умов для активної та ефективної громадської і громадянської участі (залежно від масштабу та рівня проблеми). Дослідження через призму публічно-управлінського аспекту особливостей захисту прав і свобод громадян органами місцевого самоврядування дозволить виявити, наскільки влада сприяє розвитку громадянського суспільства, створює умови для активної участі громадян у прийнятті політико-управлінських рішень та контролює їх виконання.

Таким чином, дослідження публічно-управлінського аспекту захисту прав і свобод громадян органами місцевого самоврядування є, без перебільшення, важливим та актуальним завданням, вирішення якого сприятиме підвищенню

ефективності місцевих інститутів у забезпеченні прав громадян та створенню сприятливого середовища для їхнього розвитку.

Питання захисту прав і свобод громадян, у тому числі органами місцевого самоврядування, перебував у фокусі уваги багатьох вітчизняних дослідників. Зокрема, слід відзначити праці таких учених, як Н. Атаманова, А. Галулько, Т. Вахонєва, О. Ковалів, О. Косілов, М. Лазарєва, Я. Лазур, М. Марченко, І. Панов, С. Рабінович, Н. Ребенок, А. Романова, Я. Тицька, М. Тучак, М. Щербина та інших.

Разом з тим, питання забезпечення прав і свобод громадян органами місцевого самоврядування в контексті політико-управлінських процесів до сьогодні не стало предметом окремого наукового дослідження. Зазначені фактори й обумовили актуальність представленого дослідження.

Об'єкт дослідження – публічно-управлінські відносини в сфері захисту прав і свобод громадян органами місцевого самоврядування.

Предмет дослідження – особливості захисту прав і свобод громадян органами місцевого самоврядування.

Мета й завдання дослідження. Метою кваліфікаційної роботи є аналіз особливостей захисту прав і свобод громадян органами місцевого самоврядування та розробка рекомендацій щодо удосконалення відповідного захисту.

Для досягнення цієї мети визначені наступні завдання:

- розглянути поняття прав і свобод людини та громадянина, а також проаналізувати систему їх забезпечення;
- охарактеризувати адміністративно-правові механізми забезпечення та захисту прав і свобод людини та громадянина;
- з'ясувати місце органів місцевого самоврядування в системі захисту прав і свобод громадян;
- дослідити особливості захисту прав і свобод громадян органами місцевого самоврядування в умовах реформування правоохоронних органів;

- виявити закономірності підвищення спроможності органів місцевого самоврядування в захисті прав і свобод громадян;
- визначити напрями удосконалення механізмів захисту прав і свобод громадян органами місцевого самоврядування в Україні.

Методи дослідження. У магістерській роботі використано як загальнонаукові, так і спеціальні методи дослідження. Зокрема, метод системного аналізу було застосовано для визначення особливостей діяльності органів місцевого самоврядування та механізмів, які вони застосовують для захисту прав і свобод громадян. Метод аналізу документів – для визначення законодавчих ініціатив та реформ у сфері правозахисту на місцевому рівні.

Системно-структурний метод було використано для того, щоб з'ясувати місце органів місцевого самоврядування в загальнонаціональній системі захисту прав та свобод людини і громадянина. Методи порівняння та узагальнення застосовано для дослідження особливостей захисту прав та свобод людини і громадянина органами місцевого самоврядування в умовах реформування правоохоронних органів.

Нарешті, структурно-логічний метод дозволив визначити основні напрями удосконалення діяльності органів місцевого самоврядування у контексті захисту ними прав та свобод громадян.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що в кваліфікаційній роботі:

вперше:

- комплексно проаналізовано публічно-управлінські відносини в сфері захисту прав і свобод громадян органами місцевого самоврядування України;
- запропоновано напрями удосконалення механізмів захисту прав і свобод громадян органами місцевого самоврядування в Україні;

удосконалено:

- адміністративно-правові механізми забезпечення та захисту прав і свобод людини та громадянина, у тому числі органами місцевого самоврядування;

дістало подальшого розвитку:

– розкриття механізмів взаємодії та відповідальності органів місцевого самоврядування у сфері захисту прав і свобод громадян, а також визначення їхньої ролі в зазначеному процесі.

Представлена магістерська робота розкриває нові аспекти публічного управління на місцевому рівні, враховуючи специфіку діяльності органів місцевого самоврядування в сучасних публічно-управлінських процесах та їхню роль у забезпеченні прав і свобод громадян.

Отримані результати можуть бути використані як основа для подальших наукових досліджень у зазначеній сфері, а також розробки стратегій та програм, які сприятимуть удосконаленню публічно-управлінського процесу в Україні в контексті захисту прав і свобод громадян на місцевому рівні.

Практичне значення одержаних наукових результатів полягає в тому, що сформульовані у кваліфікаційній роботі основні теоретичні положення, висновки та практичні рекомендації можуть бути використані для удосконалення практики та підвищення ефективності органів місцевого самоврядування у питаннях гармонізації та захисті прав і свобод громадян.

Отримані результати дослідження можуть стати основою для розробки рекомендацій та стратегій управління на місцевому рівні, спрямованих на забезпечення більш ефективної взаємодії органів місцевого самоврядування з інститутами громадянського суспільства та забезпечення прав і свобод громадян.

Крім того, отримані результати можуть бути використані в навчальних програмах у вищих навчальних закладах та дослідницьких проектах, спрямованих на вивчення публічно-управлінських аспектів захисту прав громадян на місцевому та регіональному рівнях. Це сприятиме удосконаленню наукового розуміння та практичного застосування принципів правозахисту в контексті функціонування органів місцевого самоврядування.

Особистий внесок. Магістерська робота є самостійним завершеним дослідженням. Усі наукові та практичні положення роботи, а також її основні

результати, загальні висновки та рекомендації органам місцевого самоврядування, одержані автором самостійно.

Структура кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів та 6 підрозділів, загальних висновків та списку використаних джерел, який налічує 69 найменувань.

РОЗДІЛ 1 ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ Й ГРОМАДЯНИНА ТА МЕХАНІЗМИ ЇХ ЗАХИСТУ

1.1. Поняття прав і свобод людини й громадянина та система їх забезпечення

На сьогодні права і свободи людини та громадянина визначаються як основні суб'єктивні норми, що гарантуються законом і спрямовані на захист гідності, свобод і прав кожного індивіда в демократичному суспільстві. При цьому права є правовими можливостями, які надаються особі, а свободи означають стан відсутності обмежень у здійсненні цих прав. Вони включають, наприклад, право на життя, свободу слова, право на освіту, свободу вираження релігійних переконань та інші.

Тож для початку нам необхідно розглянути ключові поняття нашого дослідження, а саме: 1) права і свободи людини і громадянина, 2) забезпечення прав і свобод та 3) захист прав і свобод.

Відразу зазначимо, що сьогодні визнання та, що важливо, юридична захищеність прав і свобод людини та громадянина вважаються обов'язковими атрибутами правової держави. Ця характеристика виступає важливим показником для розрізнення сучасної демократії від її історичних аналогів та визначає її не лише як більш обґрунтовану, але й більш гуманну [6, с. 176]. Дослідники зазначають, що держава «це таке організаційно-інституційне утворення, продукт розвитку та життєдіяльності суспільства, який покликаний захистити природні права і свободи усіх і кожного. Держава – це лише частина громадянського суспільства, покликана забезпечувати вільний розвиток індивідів, які мешкають на її території. Спочатку виникла людина, потім суспільство, а потім держава» [6, с. 177].

Науковець П. Рабінович зазначає, що «права людини як певні можливості, котрі необхідні для її існування та розвитку в конкретно-історичних умовах, об'єктивно визначаються досягнутим рівнем розвитку людства і мають бути загальними та рівними для всіх людей» [53, с. 114].

У свою чергу науковці Я. Тицька та Н. Атаманова пропонують розуміти поняття «права людини» як «можливості суспільного розвитку людини, що мають бути надані державою і суспільством від самого народження [65, с. 4]. Крім того, під правами громадянина слід також розуміти «законодавчо визначені можливості людини вільно обирати самі умови власного розвитку, що визначено та гарантовано державою» [65, с. 4]. Нарешті, необхідно враховувати, що «категорія права громадян є похідною від поняття права людини» [65, с. 4].

Що стосується поняття свободи людини, то воно означає, що людина має право вільно вибирати та реалізовувати свої дії, думки і переконання без неправомірних обмежень чи втручань з боку держави або інших суб'єктів. При цьому свобода людини може включати різні аспекти, зокрема такі як свобода слова, релігії, зборів, руху, вибору заняття та інші. Таким чином, це базове поняття в контексті прав людини та громадянина.

У той же час, якщо людина позбавлена свободи, то вона не здатна повною мірою, по-перше, володіти своїми правами, по-друге, користуватися ними. Це пов'язано з тим, що саме свобода «створює умови для реального набуття прав та їх реалізації» [56, с.19]. Водночас права людини з одного боку конкретизують, а з іншого закріплюють можливість діяти в межах, установлених її правовим статусом.

Крім того, свободу людини завжди детермінують певні ознаки. Наприклад, люди є вільними від народження (що записано у багатьох міжнародних нормативно-правових документах), відповідно ніхто не може порушувати їх природні права. При цьому, саме держава є головним гарантом свободи людини та громадянина.

В цілому ж за своїм обсягом поняття «свобода людини» найбільш повно «відображає принцип, закладений у ст. 19 Конституції України, згідно з яким людина має право робити все, за винятком того, що прямо заборонено чинним законодавством» [56, с.19].

Визначення свободи людини як суб'єктивного права особи, яке виявляється через способи її можливої поведінки, підкреслює важливість цього поняття в контексті прав та основних цінностей. Свобода розглядається як вища цінність, яка дозволяє особистості розкривати себе та виявляти свої унікальні риси.

Отже, свобода людини створює умови для реального набуття та реалізації прав, підкреслює взаємозв'язок між свободою та реалізацією інших прав людини. Саме свобода є передумовою для виявлення особистісних якостей, підкреслює її ключову роль у формуванні індивідуальності кожної людини. У контексті прав людини наголошується на праві кожної людини на свободу думки, совісті та релігії, що є фундаментальними аспектами свободи особи.

Таким чином, ми можемо переконатись, що «права і свободи людини мають природний характер, є невідчужуваними і невід'ємними від сутності і природи останньої. У цьому значенні права людини отримали високе суспільне визнання і мають якість історично знакової категорії» [56, с.29].

Крім того, «громадянські (особисті) права і свободи – це закріплені у конституції і законах держави, а також у міжнародно-правових актах права і свободи особи, які визначають сферу її автономної свободи і забезпечують задоволення нею своїх особистих інтересів» [56, с.29]. Також ці права та свободи «складають першооснову правового статусу людини і громадянина, більшість із них мають абсолютний характер, тобто є не тільки невідчужуваними, а й не підлягають обмеженню» [56, с.29].

Варто зазначити, що всі особи, які проживають на території нашої країни, мають громадянські права. При цьому не важливо, який правовий статус вони мають. Це можуть бути як громадяни України (очевидно, що переважна більшість), так і громадяни інших країн. Це пов'язано з тим, що переважна більшість особистих прав та свобод мають абсолютний характер. Як наслідок, вони не лише є невід'ємними, але й не можуть бути обмеженими.

Розглядаючи права і свободи людини Т. Вахонєва пропонує визначати їх «як систему природних невідчужуваних від особи можливостей, які потрібні їй

як для задоволення своїх життєво необхідних потреб та інтересів, так і для духовного зростання» [3, с. 177]. Також дослідниця виділяє поняття «прав і свобод громадянина», яке розуміє як «систему закріплених в національному законодавстві природних невідчужуваних від особи можливостей, необхідних їй для нормальної життєдіяльності і розвитку» [3, с. 177].

Іншим ключовим поняттям є «реалізація прав і свобод людини», яку науковці розглядають як «форму буття прав і свобод, що зводиться до переводу соціальних благ, які закріплені нормами права, в стан їх можливого і дійсного використання конкретною особою, з метою задоволення своїх різноманітних потреб та інтересів» [20, с. 257–258].

На переконання науковців О.В. Зайчук, А.В. Заєць та ін., поняття «реалізація прав» слід трактувати як «...втілення приписів правової норми у діяльності суб'єктів, а механізм реалізації права – як діяльність суб'єкта права, зобов'язаної сторони, законодавчого органу, правозастосовного органу та наявні юридичні норми, які регулюють їхню діяльність» [64, с. 451]. При цьому зазначені автори «розрізняють три основні форми реалізації права: використання, виконання та дотримання» [64, с. 451].

Вітчизняна вчена Н. Опольська, яка досліджувала реалізацію прав та свобод в динаміці їх розвитку, дійшла висновку, що «процесуальна стадія реалізації прав і свобод – це безпосередня діяльність уповноважених суб'єктів, спрямована на створення необхідних умов для перетворення задекларованих соціальних благ на стан їх можливого і дійсного використання конкретною особою» [37, с.193]. Ця стадія «може проявлятися у використанні, виконанні та дотриманні прав та свобод, а особливість у тому, що її динаміка залежить від суб'єктивної волі носія права» [37, с.193].

Отже, реалізація прав і свобод людини – це процес перетворення соціальних благ, закріплених у правових нормах, в їх можливе та фактичне використання конкретною особою.

Вітчизняна дослідниця О. Косілова, незважаючи на різноманіття наукових поглядів на сутність терміну «забезпечення прав і свобод», пропонує узагальнити його у два основні підходи [26, с.152].

Згідно першого підходу, мова йде про «етап реалізації прав людини, де забезпечення виконує допоміжну роль у відношенні до реалізації» [66, с. 456].. Водночас слід зазначити, що цей підхід не користується особливою підтримкою у науково-експертному середовищі.

У свою чергу прибічники другого підходу «тлумачать забезпечення прав людини ширше, розглядаючи його як систему загальних (політичних, економічних, духовних та інших) і спеціально-юридичних засобів та інститутів, спрямованих на створення умов для реалізації прав людини і забезпечення їх повноцінного захисту від порушень» [66, с. 456].

Система забезпечення прав і свобод включає в себе комплекс заходів, органів та інститутів, які гарантують реалізацію та захист прав громадян. Так, вітчизняна дослідниця А. Романова зазначає, «що система забезпечення прав і свобод людини та громадянина складається з чотирьох підсистемних елементів, а саме: інституційне забезпечення, правове забезпечення, організаційне забезпечення, ресурсне забезпечення» [57, с. 600].

На нашу думку, основними елементами цієї системи є наступні.

По-перше, законодавча база, тобто нормативно-правові акти, що визначають права та обов'язки громадян, а також механізми їх захисту. Основним законом, що закріплює всі громадянські права і свободи є Конституція України.

Зокрема, в Основному Законі України у третій статті зазначено, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [24].

Крім того, в Конституції вказано й про інші права, а саме про «право на життя та право на захист свого життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань (ст. 27); право на повагу до своєї гідності (ст. 28); право на свободу та особисту недоторканність і право невідкладно знати про

мотиви свого арешту або затримання, від моменту затримання захищати себе особисто і користуватися правовою допомогою захисника, оскаржити затримання в суді (ст. 29); право на недоторканність житла (ст. 30); право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 31); право на невтручання в особисте життя, право громадян України знайомитися в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях з відомостями про себе, право на спростування недостовірної інформації про себе і членів сім'ї та право вимагати вилучення будь-якої інформації та на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації (ст. 32); свободу пересування, право вільного вибору місця проживання та право вільно залишати територію України, право громадян України в будь-який час повернутися в Україну (ст. 33); право на свободу світогляду і віросповідання (ст. 35)» [56, с. 30].

Стаття 21 Конституції України підкреслює, що «всі люди є вільними і рівними у своїй гідності та правах» [24]. Важливо відзначити, що «права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними» [24]. Відповідно жодні нові закони чи зміни існуючих не можуть їх скасувати або обмежити (згідно зі статтею 22 Конституції України) [24].

Крім того, стаття 55 Конституції України гарантує громадянам «право захищати свої права та свободи будь-якими законними засобами» [24]. Це включає право на захист від порушень та протиправних посягань [24].

Водночас згідно зі статтею 3 Конституції України діяльність держави повинна бути спрямована на визначення та захист прав і свобод людини. Утвердження та забезпечення прав і свобод визнається головним обов'язком держави, яка несе відповідальність перед своїми громадянами.

Таким чином, для забезпечення реалізації та захисту прав і свобод існує чіткий юридичний механізм, який включає можливість громадян вживати конкретних заходів і формування системи органів держави, спрямованих на реалізацію та захист цих прав.

По-друге, судова система. Дослідники зазначають, що «юридичний механізм захисту прав людини – це можливість здійснення громадянами певних вчинків щодо захисту власних прав та свобод» [10, с.21]. Виходячи з цього, суди виступають як найважливіший інструмент для захисту прав і свобод, адже громадяни можуть звертатися до суду для вирішення конфліктів та порушень їхніх прав.

Безумовно, ефективний захист прав і свобод людини може мати різні форми, однак однією з основних і найефективніших є саме судовий захист. Не зважаючи на те, що Конституційний Суд України не є безпосередньою інстанцією для захисту прав людини, його завданням є забезпечення верховенства Конституції та контроль за відповідністю законів та інших правових актів Основному Закону.

Крім того, у сфері захисту прав і свобод громадян важливу роль відіграє Уповноважений з прав людини [50]. Цей інститут діє в рамках парламенту, має завдання компенсувати недоліки судових засобів захисту та забезпечити додаткові гарантії захисту прав.

Також важливу роль у забезпеченні прав і свобод громадян відіграє прокуратура України. Вона виконує функції нагляду за додержанням та застосуванням законів, а також приймає активну участь у розслідуванні порушень прав і притягненні винних осіб до відповідальності.

Адвокатура, як ще один важливий інститут, забезпечує представництво та захист прав громадян у різних органах та установах. Робота адвокатів ґрунтується на принципах верховенства права, незалежності, гуманізму та конфіденційності.

Отже, в цілому для забезпечення ефективного захисту прав і свобод в Україні діє розгалужена система, яка включає судовий, парламентський, прокурорський, адвокатський та інші механізми. Ця система спрямована на надання всебічного захисту правам громадян та забезпечення їхньої безпеки та справедливості [41].

По-третє, органи правопорядку. Дослідники зазначають, що «діяльність судових та правоохоронних органів щодо реалізації та захисту прав, свобод та обов'язків людини і громадянина насамперед закріплюється на конституційному рівні і поточним законодавством» [28, с. 52]. При цьому «основою такої системи є положення, що особа, її життя та здоров'я, честь й гідність, недоторканність та безпека зокрема визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Тож права та свободи особи та їх гарантії визначають сам зміст і спрямованість діяльності країни» [28, с. 52].

Органи правопорядку забезпечують захист прав та безпеки громадян, а також вживають заходів для запобігання правопорушень. Крім того, в забезпеченні та захисті прав і свобод громадян вони виконують низку важливих функцій, спрямованих на гармонійне функціонування суспільства та забезпечення основних прав і свобод громадян.

По-четверте, інші інституції та органи. Зокрема, вони включають омбудсманів, правозахисні організації, які мають на меті захист прав та свобод громадян ті інші.

Вкрай важливим є функціонування інституту омбудсманів – представників уповноважених органів, які захищають права громадян. Це пов'язано з тим, що омбудсмани можуть виступати на рівні держави чи регіону, а їх завданням є вирішення конкретних справ та виявлення системних проблем у сфері прав людини.

Також на сьогодні в Україні активними є правозахисні організації. Громадські та неприбуткові організації активно займаються захистом прав та свобод людини в Україні. Вони можуть виступати як незалежні моніторингові групи, що вивчають порушення прав, так і організації, що надають правову допомогу та консультації.

Нарешті, уповноважений Верховної Ради України з прав людини – ще одна інституція, яка взяла на себе функцію захисту прав людини в країні. Він здійснює парламентський контроль, виступає ініціатором законодавчих змін для покращення захисту прав та свобод людини і громадянина в Україні [50].

По-п'яте, громадянське суспільство. Слід відзначити активну та ефективну участь громадян та правозахисних організацій у формуванні та виконанні політики забезпечення прав і свобод.

В цілому ми погоджуємося з вітчизняним дослідником П. Рабиновичем, який виділяє наступні основні елементи у сфері забезпечення прав і свобод: «сприяння для здійснення прав і свобод людини; охорона прав і свобод людини; захист прав і свобод людини (відновлення порушення правомірного стану, притягнення порушників до відповідальності)» [52, с. 45].

Водночас Конституція України визначає чітку систему органів та посадових осіб різних рівнів, які повинні захищати права і свободи людини та громадянина. Ця система включає законодавчі, виконавчі та судові гілки влади, а також інші органи та установи, до яких входять:

1. Верховна Рада України – єдиний орган законодавчої влади в Україні, який «через законодавчу діяльність визначає зміст, спрямованість, межі здійснення кожним його прав» [33, с. 44]. Вкрай важливою функцією Верховної Ради у контексті захисту права людини на повагу до її гідності є установча функція. Адже саме від того, як «правильно та чітко, законно й оперативно здійснює вона установчу функцію, й буде залежати рівень гарантування прав людини в цілому та права кожного на повагу до гідності» [33, с. 44].

Також не слід забувати, що Верховна Рада України «наділена й повноваженнями нормативного регулювання діяльності державних органів та формування судових органів і прокуратури» [33, с. 44]. Таким чином, парламент здійснює «захист прав і свобод через законодавчу діяльність шляхом визначення виключно в законах України прав і свобод людини і громадянина, гарантій цих прав і свобод, основних обов'язків громадян; громадянства, правосуб'єктності громадян, статусу іноземців і осіб без громадянства; прав корінних народів та національних меншин; основ соціального захисту; визначення правового режиму власності, правових засад і гарантій підприємництва, правил конкуренції та норм антимонопольного регулювання» [65, с. 5] (п. п. 1-3, 6-8 ч. 1 ст. 92 Конституції).

2. Уповноважений з прав людини – важлива гарантія «реалізації прав та свобод людини і громадянина, виступає додатковим засобом захисту прав і свобод людини щодо інших правозахисних механізмів, усуває прогалини і компенсує недоліки судових засобів захисту прав людини, парламентського контролю і відомчого контролю за адміністративними органами» [62, с.10].

3. Президент України, який згідно ст. 102 Конституції України є «гарантом додержання прав та свобод людини й громадянина» [24]. Саме Президент України, діючи «на підставі, у межах повноважень та способами, що передбачені Конституцією й законами України, повинен забезпечити цей конституційний правопорядок, такий рівень ефективності самого державного механізму, за якого закріплене у Основному Законі право людини на повагу до її гідності могло би безперешкодно реалізовуватись» [65, с. 5].

4. Кабінет Міністрів України, який «покликаний здійснювати захист прав людини і безпосередньо, і через центральні та місцеві органи виконавчої влади, спрямовувати і контролювати їх в цьому напрямі» [15].

5. Міністерства та будь-які інші органи виконавчої влади, які повинні вживати заходів з реалізації прав, свобод та обов'язків людини і громадянина (відповідно до своїх повноважень та в певній сфері).

6. Місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування, які повинні «забезпечувати додержання прав і свобод громадян на певній території» [10, с. 21].

7. Судова гілка влади, яка «відіграє особливу роль у забезпеченні дотримання права кожного на повагу до його гідності» [62, с. 10]. Це пов'язано з тим, що «суди мають компетенцію розглядати і вирішувати значну кількість справ, пов'язаних із порушенням прав людини на повагу до її гідності» [62, с. 10]. Виконуючи обов'язки з забезпечення реалізації цього права, суди «здійснюють його захист шляхом об'єктивного розгляду звернень громадян у випадках порушення» [62, с. 10].

В цілому, слід зазначити, що саме держава повинна створювати умови для правової діяльності органів судової влади, що дозволить ефективно

забезпечувати реалізацію прав та свобод людини і громадянина. При цьому саме закони України встановлюють норми, відповідно до яких відбувається процедура звернення громадян до суду та вирішення справ, а процесуальне законодавство України детально визначає процедуру розгляду заяв громадян, чиє право на повагу до гідності було порушено.

Отже, підсумовуючи зазначимо, що система забезпечення прав та свобод є одним з головних компонентів правової демократичної держави, спрямованих на створення умов для повноцінного розвитку та вираження особистості. Ця система включає різноманітні інструменти та механізми, спрямовані на забезпечення справедливості, рівності та захисту прав кожного громадянина.

В Україні визнається, що людина, її життя та здоров'я, честь та гідність, недоторканність та безпека, є найвищою соціальною цінністю. Показово, що це положення коротко відтворює концептуальні засади преамбули Загальної декларації прав людини, відповідність якій є важливим фактором як для Конституції України, так і міжнародних стандартів прав людини.

При цьому визнання людини найвищою соціальною цінністю означає, що її цінність охоплює не тільки саму себе, але й суспільство, в якому вона існує. Оскільки ця цінність є найвищою, ніяке інше явище не може бути вище за неї в оцінці суспільства. Усі інші соціальні цінності повинні підпорядковуватися та підкорюватися цінності людини.

Виходячи з цього, права і свободи людини та громадянина представляють собою конкретні можливості для людини, які є необхідними для задоволення її потреб у нормальному існуванні та розвитку в конкретному суспільстві. Вони обумовлюються наявним рівнем розвитку суспільства та повинні бути не лише загальними, але й рівними для всіх. Водночас «відмінність між правами та свободами людини є не абсолютною, а відносною» [10, с. 21].

У контексті взаємовідносин з правоохоронними органами щодо дотримання прав і свобод людини та громадянина, в Україні впроваджено модель також комунікації між Національною поліцією та громадянами, яка здатна забезпечувати необхідний баланс між правами поліції та правами

громадян. Зокрема, відповідно до частини 2 статті 63 Конституції України, «підозрюваний, обвинувачений чи підсудний має право на захист» [24].

Водночас гарантією дотримання прав громадян є те, що поліція повинна діяти неупереджено, а всі свої дії узгоджувати виключно із законом. Крім того, правовий статус поліції додатково підкріплений положенням про неможливість виконання нею будь-яких дій, що суперечать діючому законодавству. Нарешті, «не може бути в діяльності поліції привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками» [10, с.7].

При цьому слід нагадати, що стаття 21 Конституції України декларує, що «всі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними» [24]. Разом з тим, стаття 22 Конституції України «заклала можливість обмеження за допомогою закону багатьох прав людини за наявності певних підстав (наприклад, частина 3 статті 34, частина 2 статті 35, частина 1 статті 36)» [10, с.7]. Тому коментоване положення слід розуміти так, що «в Конституції (та й в інших законах) не може бути введено нові підстави правообмеження, крім тих, які вже конституційно закріплено» [10, с.7].

У свою чергу стаття 64 Конституції України наголошує, що «конституційні права і свободи людини та громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Основним Законом» [24]. Однак в умовах дії правових режимів воєнного або надзвичайного стану «можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод зі зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27–29, 40, 47, 51, 52, 55–63 Конституції» [24].

Отже, Україна, як правова держава, має закріплені в Конституції принципи захисту прав і свобод. Водночас вся діяльність органів публічної влади має буде спрямована на створення умов максимальної поваги та ефективної реалізації цих прав. Адже система прав і свобод людини та

громадянина є основою для побудови справедливого та гуманного суспільства, де держава та громадяни спільно працюють для досягнення загального добробуту і захисту гідності кожної особи.

1.2. Адміністративно-правові механізми забезпечення та захисту прав і свобод громадян

Адміністративно-правові механізми забезпечення та захисту прав і свобод людини й громадянина включають широкий спектр інструментів та процедур, які вживаються органами публічної влади з метою гарантування та відстоювання прав і свобод громадян. Вітчизняний дослідник Б. Старуха визначає зазначений механізм як «єдність правових та інших засобів, прийомів та способів, за допомогою яких матеріалізуються (фактично втілюються) права людини і громадянина» [62, с. 10].

У свою чергу науковці М. Цвік та О. Петришин стверджують, що механізм забезпечення прав і свобод людини – це «система загальних (політичних, економічних, духовних та ін.) і спеціально юридичних засобів та інститутів, спрямованих на створення умов для реалізації прав людини, а також забезпечення їх всебічної охорони та захисту від порушень» [66, с. 456].

Водночас ми погоджуємось із думкою науковиці Н. Опольської, яка зазначає, що «механізм забезпечення прав і свобод особи» складається із трьох підсистем, а саме: механізм реалізації, охорони та захисту» [37, с. 192]. На її думку, «реалізація прав і свобод особи – це безпосереднє їх втілення у життя; охорона прав і свобод особи – це профілактичні заходи для попередження їх порушень; захист прав і свобод особи – це заходи, спрямовані на відновлення порушених прав» [37, с. 192]. Таким чином, механізм забезпечення прав і свобод людини та громадянина узагальнює всі ці поняття, адже «вони є його складовими елементами» [37, с. 192].

Науковець І. Бородін окрему увагу приділяє співвідношенню категорій «охорона» і «захист». Він вважає, що «механізм захисту реалізується в разі

порушення прав і свобод громадян, якщо їх охорона не була забезпечена, а під механізмом охорони розуміють сукупність профілактичних заходів, що здійснюються державними органами та їхніми посадовими особами, громадськими організаціями й іншими суб'єктами процесу для попередження порушень прав і свобод громадян, а також усунення різних перешкод, які заважають їх реалізації» [5, с. 37–38]. Таке розмежування понять «охорона» і «захист», на наш погляд, є достатньо обґрунтованим і буде й надалі використовуватися у нашому дослідженні.

Слушним також є виокремлення вітчизняним дослідником М. Мар'яном основних підсистем механізму соціально-правового забезпечення прав і свобод людини, а саме «механізму реалізації, механізму охорони та механізму захисту» [32, с. 163].

Зокрема, механізм реалізації прав людини «включає заходи, спроможні створити умови для реалізації прав і свобод людини. Механізм охорони прав людини включає заходи з профілактики правопорушень для утвердження правомірної поведінки особи. Механізм захисту прав людини включає заходи, що призводять до відновлення порушених прав неправомірними діями і відповідальності особи, яка вчинила ці правопорушення» [32, с. 163].

Як пояснює М. Мар'ян, у випадку «порушення прав особи без їх відновлення, а також юридичної відповідальності з боку правопорушника правові гарантії механізму захисту прав людини не можуть вважатися такими, що повністю здійснилися. Заходи захисту – первинна захисна реакція на самий факт відхилення від охоронних заходів, яка має завдання примусити зобов'язану особу виконувати обов'язки, накладені на неї законом або договором. Завдання юридичної відповідальності полягає в покладанні нового обов'язку зазнавати позбавлень, нести правовий збиток. Без можливості захисту прав охорона прав буде неповною. Захист – це найдійовіша охорона, другий її ступінь» [32, с. 163].

Підсумовуючи зазначимо, що забезпечення прав людини та громадянина включає в себе низку ключових елементів, що визначають юридично значущу

діяльність суб'єктів та стадії реалізації суб'єктивних прав. Відповідно механізм забезпечення прав визначається наступними складовими:

а) Гарантії здійснення прав, а саме забезпечення невід'ємних умов для реалізації прав громадян, що включає заходи для запобігання порушень та забезпечення їх дійсного використання. Відповідно до частини 3 статті 140 Конституції України, «органам місцевого самоврядування можуть надаватися окремі повноваження органів виконавчої влади, зокрема й щодо забезпечення законності, правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян, що зумовлює громадівсько-державну (дуалістичну) природу функцій відповідних органів місцевого самоврядування» [60, с. 9]. Саме тому «діяльність органів і посадових осіб місцевого самоврядування у цій сфері спрямована на реалізацію як власних (самоврядних), так і делегованих (зокрема, органів державної влади) повноважень» [60, с. 9].

Окремо зазначимо, що стаття 38 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» закріплює «за виконавчими органами місцевих рад повноваження щодо забезпечення законності, правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян» [44]. А Кодекс цивільного захисту України «у частині 2 статті 19 містить перелік повноважень органів місцевого самоврядування у сфері цивільного захисту тощо» [18].

б) Юридичні елементи механізму реалізації, а саме система юридичних норм, фактів, відносин, документів, форм і методів організації, що спрямована на здійснення прав, закріплених у законодавстві. Дослідники зазначають, що «у структурі механізму забезпечення реалізації прав, свобод і обов'язків людини й громадянина саме Національна поліція відіграє досить важливу роль завдяки своїй діяльності. Така діяльність вміщує зовнішню і внутрішню сторону» [65, с. 5].

в) Процес втілення можливості та необхідності, який спрямований на практичне втілення прав в реальному житті, зокрема на задоволення потреб та інтересів особи. Сприяння реалізації прав і свобод людини та громадянина включає в себе широкий спектр заходів, проведених суб'єктами публічної

адміністрації. Один із ключових методів – це створення умов позитивного характеру, включаючи матеріальні аспекти. Наприклад, надання адміністративних послуг фізичним та юридичним особам безпосередньо як результат виконання владних повноважень суб'єкта, що надає послугу, і спрямоване на набуття, зміну чи припинення прав та/або обов'язків особи, відповідно до ст. 1 Закону України «Про адміністративні послуги».

Важливо відзначити, що реалізація прав громадян не обов'язково пов'язана з наданням адміністративних послуг. Наприклад, використання публічного майна може здійснюватися без отримання дозволу через участь громадян у використанні природних об'єктів, шляхів, тунелів та інших спільних ресурсів. У цьому випадку суб'єкти публічного управління мають забезпечити належний стан та утримання зазначених об'єктів для ефективної реалізації прав громадян.

Виходячи з цього, публічне управління у сфері матеріального виробництва «створює істотні матеріально-технічні умови для ефективної реалізації прав і свобод громадян, зокрема через забезпечення належного стану та утримання публічного майна» [22].

г) Умови і чинники процесу, тобто сукупність факторів та умов, які впливають на успішність процесу забезпечення прав, включаючи соціокультурні, економічні та інші аспекти. Важливість цього аспекту пов'язана з тим, що гарантії є одним із невід'ємних елементів механізму реалізації прав людини. Як зазначає С. Петриченко, «гарантії являють собою одну з основних та, напевне, найбільших ланок адміністративно-правового механізму забезпечення прав громадян» [39, с.41].

Таким чином, забезпечення прав та свобод людини і громадянина представляє собою перехід соціальних благ, закріплених у правових нормах, у сферу їх практичного використання для задоволення різноманітних потреб та інтересів конкретної особи чи спільноти.

Необхідно зазначити, що 24 березня 2021 року було прийнято Указ Президента «Про національну стратегію у сфері прав людини» [5]. Цей Указ

прийнято у зв'язку із необхідністю «забезпечення вдосконалення діяльності держави з утвердження та захисту прав і свобод людини, створення ефективних механізмів їх реалізації та захисту, а також вирішення системних проблем у даній сфері» [47]. Зазначається, що «у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації проти України, тимчасовою окупацією Російською Федерацією частини територій у Донецькій та Луганській області, території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, проблема захисту прав і свобод людини стає особливо актуальною» [47]. Як наслідок, у кризових ситуаціях підвищується ризик непропорційного обмеження прав і свобод людини, що, у свою чергу, вимагає особливого контролю з боку громадянського суспільства [47].

Водночас, слід відмітити, що попередня Національна стратегія у сфері прав людини до 2020 року [46], у силу різних причин, не була виконана в повному обсязі. План дій з реалізації цієї стратегії [43], затверджений Розпорядженням Кабінету Міністрів України, також виконано лише частково з низки причин. До них відносяться «нерозуміння центральним органом виконавчої влади змісту заходів плану виконання та низька кваліфікація службовців, планування використання експертного потенціалу правозахисного середовища, автономність плану від інших планів та програм, процесів децентралізації, а також фактична незвичайність громадян та посадовців органів влади стратегії та плану дій, а також низький рівень знайомості щодо прав людини та визначну роль негативних стереотипів у суспільстві» [54, с. 34-35].

Таким чином, виникла нагальна необхідність в оптимальному формуванні нормативно-правових механізмів реалізації подальшої Національної стратегії у сфері прав людини [21, с. 112].

Науковиця І. Шопіна зазначає, що «адміністративно-правове забезпечення, це система адміністративно-правових засобів та способів, і процедур їх легалізації, що здійснюється з метою створення умов для всебічної реалізації прав, свобод та інтересів людини, громадянського суспільства,

суб'єктів підприємницької діяльності, а також інших суб'єктів адміністративно-правових відносин» [68, с. 142].

У свою чергу дослідниця І.О. Іерусалімова вважає, що «адміністративно-правове забезпечення прав і свобод людини та громадянина представляє собою повноту регулювання за допомогою норм адміністративного права суспільних відносин, що виникають для та в процесі їхньої реалізації, а також надання за допомогою цих норм відповідних гарантій, які разом з іншими правовими та неправовими гарантіями створюють стійку систему можливостей користування правовими цінностями в державі» [13, с. 84].

Відповідно, для реалізації зазначених прав і свобод держава потребує правового механізму забезпечення прав і свобод людини, який, на думку Є. Колесникова, «являє собою систему засобів, спрямованих на створення та підтримання існування умов поваги до всіх основних прав, свобод та законних інтересів людини, що є втіленням гідності людини як члена суспільства» [19, с. 523].

Інший дослідник – О. Наливайко – механізм забезпечення прав і свобод людини визначає як «діяльність органів держави і місцевого самоврядування, громадських об'єднань і громадян із створення умов (гарантій) для правомірної та неухильної їх реалізації і захисту» [36, с. 22].

В цілому дослідники відзначають, що «механізм реалізації права – це система правових засобів, які впливають на суспільні відносини з метою їх регулювання, здійснення тощо, яка включає наступні елементи: гарантії, юридичні елементи механізму реалізації, процес фактичного втілення, умови і фактори такого процесу» [39, с.42].

При цьому одним із «невід'ємних елементів механізму реалізації прав людини є гарантії, тобто певні умови, за яких можлива найповніша і всебічна реалізація прав і свобод особи, засоби, які ефективно забезпечують охорону і захист прав і свобод особи у разі їх незаконного порушення» [39, с.42].

На думку науковців, ознаками гарантій прав та свобод людини «є те, що вони: мають державну природу; відображаються на рівні відповідних

нормативно-правових актів; мають універсальний та безперервний характер; відображають стан та рівень розвитку основних сфер суспільного життя; мають реальний та доцільний характер; мають вигляд складної системи, що має свою внутрішню структуру, елементи якої перебувають у нерозривному зв'язку та постійній взаємодії» [39, с.42].

Механізм забезпечення прав і свобод громадян у сфері публічного управління дослідник Я. Лазур визначає як «процес діяльності органів державного управління щодо створення належних умов реалізації, охорони та захисту прав і свобод громадян від протиправних дій, шляхом виконання матеріальних і процесуальних юридичних засобів та способів» [29, с. 393]. При цьому він виділяє сім ключових елементів зазначеного механізму: «а) норма права; б) правовідносини; в) принципи прав і свобод громадян; г) стадії їх забезпечення; д) гарантії здійснення прав і свобод громадян; е) юридичні факти; є) акти застосування норм права» [29, с. 395, 26, с.152].

На думку С. Гончарук, механізм адміністративно-правового забезпечення – це «система адміністративно-правових засобів (елементів), за допомогою яких здійснюють правове регулювання (упорядкування) суспільних відносин у сфері державного управління. Структуру механізму адміністративно-правового регулювання становлять адміністративно-правові норми, акти тлумачення й акти реалізації адміністративно-правових норм, адміністративно-правові відносини» [8, с. 23].

Також особливу роль у системі державної влади відіграють органи спеціальної компетенції, зокрема судові та правоохоронні органи, що забезпечують реалізацію та захист прав людини і громадянина.

Зокрема, серед правоохоронних органів, які несуть основний обов'язок забезпечення прав і свобод людини і громадянина, необхідно виділити прокуратуру, Національну поліцію, Службу безпеки України та інші органи, які несуть відповідальність за правозастосовні або правоохоронні функції. Водночас вкрай важливо розуміти, що окрім правоохоронних органів, громадяни можуть звертатися за захистом своїх прав і свобод до судових

установ. Структура діяльності судових та правоохоронних органів у контексті реалізації та захисту прав людини і громадянина включає в себе:

а) діяльність зазначених органів (виконання ними функцій, компетенції, повноважень, прав і обов'язків для захисту прав і свобод людини та громадянина;

б) результати такої діяльності, які проявляються у фактичному втіленні прав людини і громадянина.

При цьому зазначена діяльність правоохоронних та судових органів «має відбуватися виключно в рамках закону, з особливою увагою до боротьби з корупцією, бюрократизмом, тяганиною, правовим нігілізмом та іншими негативними явищами» [23].

У лютому 2022 року Російська Федерація розпочала широкомасштабне вторгнення на територію України, порушуючи міжнародне право та цінності ООН. Внаслідок цього конфлікту російськими військами були атаковані як військові, так і цивільні об'єкти, порушуючи права і свободи людей, що гарантуються національним та міжнародним законодавством.

З метою захисту національної безпеки Президент України 24 лютого 2022 року оголосив воєнний стан на всій території країни [42]. Це рішення було прийнято для активізації заходів системи оборони та захисту країни від агресивних дій Російської Федерації. Зокрема, зазначалося, що «пунктом 3 указу Президента України від 24.02.2022 р. №64/2022 вказано, що у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені ст. 30 – 34, 38, 39, 41 – 44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені ч. 1 ст. 8 Закону №389» [7].

Водночас, слід враховувати, що «ст. 38 Конституції України передбачає право громадян брати участь в управлінні державними справами, у

всукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Громадяни користуються рівним правом доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування» [7]. Як наслідок, «відповідно до ч. 1 ст. 39 Конституції України, громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування» [7].

Відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [49], при «введенні воєнного стану передбачається делегування відповідним органам та військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування спеціальних повноважень для відвернення загрози та забезпечення національної безпеки» [16, с. 232]. Цей стан також передбачає тимчасове обмеження конституційних прав та свобод, обґрунтованих поточною ситуацією [16, с. 232].

Важливою ініціативою стало те, що в контексті захисту прав людини в Україні було «створено спеціальну веб-платформу для ефективного збору та обробки інформації щодо порушень прав людини Російською Федерацією, яка покликана слугувати для збору та інформації щодо порушень прав людини державою агресором» [63]. На сьогодні веб-ресурс <https://humanrights.gov.ua/> є платформою для комунікації представників правозахисних організацій, експертів у сфері прав людини, наукової спільноти та всіх, хто має інформацію про порушення прав людини [63].

Водночас зазначимо, що «права людини визнаються об'єктом адміністративного права, оскільки вони мають природний характер або закріплені в Конституції, інших законах України та міжнародних основоположних нормативно-правових актах, що були ратифіковані Верховною Радою України» [16, с. 232]. При цьому не слід забувати, що «права та свободи людини та громадянина під час збройних конфліктів можуть бути порушені через насильство, знищення майна, травми та інші шкоди, що завдаються в

результаті бойових дій» [16, с. 232]. Саме тому «державні органи мають забезпечити надання необхідної допомоги та підтримки постраждалим, включаючи медичну допомогу, матеріальну допомогу, притулок та інші послуги» [16, с. 232]. Насамкінець зазначимо, що обмеження прав і свобод людини і громадянина зумовлені перш за все необхідністю поважати права та свободи інших людей, а також необхідністю нормального функціонування суспільства і держави. Але будь-які обмеження допустимі лише в передбачених конституцією випадках. Наприклад, «відповідно до ст. 23 Конституції України передбачається загальне обмеження, відповідно до якого кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості» [34].

Крім того, в конституціях досить часто передбачається можливість тимчасового обмеження прав і свобод в умовах воєнного або надзвичайного стану. Так, «відповідно до ч. 2 ст. 64 Конституції України в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень, але не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27-29, 40, 47, 51, 52, 55-63 Конституції України» [34].

Пошук розумного балансу між необхідністю дотримання прав і свобод людини та громадянина та ефективним забезпеченням національних інтересів – ключових виклик, з яким стикаються демократичні країни. В цілому їм вдається вирішувати цю проблему, максимально забезпечуючи права та свободи громадян, у чому допомагають дієві відповідні адміністративно-правові механізми.

Висновки до розділу 1

1. Показано, що поняття прав і свобод людини і громадянина є основним елементом правової системи, що визначає статус особи в суспільстві. Зазначено, що права представляють собою сукупність законом визнаних можливостей та гарантій, які забезпечуються державою для гармонійного

розвитку захисту та особистості. Водночас свобода є невід'ємною частиною прав, визнається однією з найвищих цінностей людини. Вона надає можливість особистому розвитку та самовираженню.

Показано, що система прав і свобод охоплює широкий спектр сфер, включаючи особливості, політичні, економічні та соціальні права. Права та свободи людини, а також гарантії їхнього забезпечення визначають зміст та орієнтацію діяльності держави. Держава несе відповідальність перед громадянами за свою діяльність, а утвердження та забезпечення прав і свобод людини є її основним обов'язком.

Доведено, що до системи забезпечення прав та свобод громадянина належить: інституційно-організаційне забезпечення; правове забезпечення; ідеологічне забезпечення; ресурсне забезпечення. Водночас забезпечення прав і свобод включає в себе комплекс заходів, які реалізуються через взаємодію законодавчої, виконавчої та судової влади, а також через участь омбудсманів, правозахисних організацій та інших структур.

2. Показано, що адміністративно-правові механізми забезпечення та захисту прав і свобод людини і громадянина представляють собою різноманітний комплекс інструментів та процедур, які застосовуються органами державної влади з надання гарантій та захисту прав громадян. На думку дослідників, цей механізм є єдністю різних правових і не тільки юридичних засобів, які служать для фактичного втілення прав людини і громадянина.

При цьому показано, що адміністративно-правові механізми є складним комплексом, спрямованим на забезпечення єдності та реалізації різноманітних правових і не лише юридичних засобів. Такий підхід дозволяє враховувати широкий спектр інструментів, включаючи політичні, економічні та інші аспекти.

Зазначено, що вказаний механізм включає реалізацію, охорону та захист прав. Реалізація означає безпосереднє втілення прав у життя, охорона

передбачає профілактичні заходи для запобігання порушень, а захист спрямований на відновлення порушених прав.

Показано, що введення воєнного стану призводить до тимчасового, але обґрунтованого обмеження конституційних прав і свобод громадян. Воєнний стан передбачає делегування відповідним органам державної влади та військовим командуванням спеціальних повноважень для ефективного протистояння загрозі.

Доведено, що адміністративно-правові механізми є важливою складовою системи захисту прав і свобод громадян, і вони функціонують як інструменти гарантування цих прав у всіх аспектах життя суспільства.

РОЗДІЛ 2

РОЛЬ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЯК СУБ'ЄКТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН

2.1. Місце органів місцевого самоврядування в системі захисту прав і свобод громадян

Органи місцевого самоврядування відіграють важливу роль у системі захисту прав і свобод людини і громадянина на місцевому рівні.

Передусім зазначимо, що місцеве самоврядування (в значенні місцевої влади) – це публічна влада територіальної громади. Водночас вона є складовою частиною конституційного ладу. Для неї також характерно дотримання прав і свобод людини та громадянина, які «мають діяти відповідно до Конституції та законів держави» [31, с. 373]. Крім того, місцеве самоврядування має особливий об'єкт управління, оскільки сфера його компетенції – передусім у порівнянні з державною владою – суттєво обмежена, оскільки, зазвичай, «компетенцію місцевого самоврядування, його органів становлять лише питання місцевого значення, які пов'язані із задоволенням повсякденних потреб населення, та обмежене коло питань загальнодержавного значення, повноваження з вирішення яких делегуються органам місцевого самоврядування» [31, с. 374].

Важливо також розуміти, що органи місцевого самоврядування в Україні є самостійними та недержавними суб'єктами публічної влади. Відповідно їх природа полягає у функціонуванні на певній території для вирішення питань місцевого значення та задоволення потреб громадян. При цьому обов'язково слід враховувати тісний зв'язок між органами місцевого самоврядування та громадянами, які є членами відповідних територіальних громад.

Виходячи з цього, ми поділяємо думку вітчизняного дослідника М. Самбора, згідно якої «дотримання, використання та реалізація чи здійснення прав, свобод та інтересів людини і громадянина має стати не лише

характеристикою місцевого самоврядування в Україні, а його легітимною метою, а також невід'ємним елементом реалізації повноважень таких органів місцевого самоврядування» [59, с.80].

Показово, що у процесі децентралізації та реформи публічного управління велике значення надається саме перетворенню системи місцевого самоврядування. Зокрема, основний акцент робиться на змінах у правовому статусі територіальних громад та їх ролі у здійсненні конституційних прав людини і громадянина. Основним завданням цих громад є задоволення економічних, соціальних і культурних потреб кожного з їх учасників. Як слушно зазначає М. Самбор, «конституційні норми дозволяють дійти висновків про те, що районні ради виступають координаторами проєктів соціально-економічного розвитку районів, забезпечуючи єдність системи органів місцевого самоврядування, як органу публічної влади, так і підтримуючи баланс інтересів територіальних громад та інтересів держави, загальнодержавних чи загальносупільних інтересів у межах відповідних адміністративно-територіальних одиниць» [59, с. 80].

Зазначимо, що місцеві державні адміністрації (відповідно до ст. 2 Закону України «Про місцеві державні адміністрації» від 9 квітня 1999 р. № 586-XIV [45]) є органами виконавчої влади на місцях, тобто в межах областей, районів, містах Києва та Севастополя. Їх головне завдання полягає у забезпеченні «виконання Конституції, законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, інших органів виконавчої влади вищого рівня, додержання прав і свобод громадян» [45]. Також «обласні державні адміністрації, органи військового управління та правоохоронні органи – безпосередні реалізатори територіальної оборони» [48, 58].

Важливо зазначити, що в Україні розроблено та впроваджено Національну стратегію у сфері прав людини (Указі Президента України від 24 березня 2021 р. № 119/2021 [47]).

Аналіз зазначеної стратегії дозволяє зробити висновок про те, що «у сфері забезпечення свободи мирних зібрань та об'єднань, права на участь в

управлінні державними справами, стратегічна ціль визначена, як доконаний факт, а саме забезпечено з урахуванням міжнародних, у тому числі європейських, стандартів право громадян на свободу мирних зібрань та право на свободу об'єднань, право брати участь в управлінні державними справами, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, що дозволяє вести мову про абсолют забезпечення права на свободу мирних зібрань, за винятком можливої дискримінації у здійсненні цього права» [9]. Водночас, як констатують дослідники, «правова реальність та суспільне життя вказують на інше, проблема здійснення права на свободу мирних зібрань залишається актуальною» [59, с. 85].

Показовою є ситуація, що склалася у 2020 році у місті Прилуки. Там «учасниками політичного, а саме виборчого процесу, здійснювалося право на мирне зібрання. Поліцейськими відносно організатора складався протокол про адміністративне правопорушення за ст. 443 КУпАП, який направлено за належністю для прийняття рішення по суті до суду. Суд, розглядаючи такі справи, сприймав правову позицію неприпустимості обмеження здійснення права на свободу мирних зібрань в умовах карантину, викладеного Конституційним Судом України у своєму рішенні від 28 серпня 2020 р. № 10-р/2020, і, як результат, закривав такі справи про адміністративні правопорушення за відсутності у діях осіб складу адміністративного правопорушення» [55]. Водночас у той же час, як зазначають експерти, «ці питання, зокрема шляхом видання нормативно-правових актів на своєму рівні у межах відповідних адміністративно-територіальних одиниць – районів, цілком могли б розв'язувати районні ради, шляхом ухвалення відповідних рішень, обов'язкових до виконання всіма суб'єктами у межах відповідних територіальних одиниць» [59, с. 86].

Отже, в цілому місцеве самоврядування володіє потенціалом забезпечення дієвого та ефективного захисту прав людини в межах територіальних громад. Органи місцевого самоврядування можуть ініціювати та розробляти місцеві програми та ініціативи, спрямовані на захист прав

громадян. Вони приймають рішення, спрямовані на поліпшення умов життя місцевого населення, надання соціальних послуг та вирішення конкретних проблем, що виникають на місцевому рівні.

Основна ідея полягає в тому, що місцеве самоврядування, враховуючи конкретні потреби та особливості територіальних громад, може бути ближчим до громадян та ефективно реагувати на їхні потреби в рамках своїх повноважень. Такий підхід допомагає підвищити активність громадян у вирішенні питань місцевого значення та створює сприятливі умови для захисту та реалізації їхніх прав і свобод. Відповідно ми погоджуємось із думкою О. Батанова, що «процеси децентралізації, муніципалізації та адміністративно-територіального реформування, які сьогодні є на часі в Україні, ще більше підвищують роль органів місцевого самоврядування у дотриманні та захисті прав людини» [1, с. 25].

На думку А. Корнієнка та О. Булгакова, «відповідальність за дотримання, заохочення, забезпечення та захист прав людини несе центральна влада, а місцева відіграє свою відповідальну роль. Після ратифікації міжнародного договору про права людини держава може делегувати окремі функції щодо його виконання на нижчих рівнях влади, включаючи місцеві органи публічної влади. Вживати необхідних заходів щодо дотримання, заохочення, забезпечення та захисту прав людини необхідно саме на місцевому рівні» [25, с. 232]. Про що йде мова? Зокрема, про «встановлення процедур та контролю у виконанні зобов'язань держави з прав людини, адже місцеві органи публічної влади зобов'язані реалізовувати свої місцеві повноваження, виконуючи обов'язки, що випливають з міжнародних зобов'язань держави щодо прав людини» [25, с. 232].

При цьому функції та повноваження органів місцевого самоврядування визначаються законодавством країни. В Україні система місцевого самоврядування включає «територіальну громаду; сільську, селищну, міську раду; сільського, селищного, міського голову; виконавчі органи сільської, селищної, міської ради; районні та обласні ради, що представляють спільні

інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст; органи самоорганізації населення» [44].

Як слушно зазначає Я. Журавель та Ю. Оніщук, важливим є спроможність об'єднаної територіальної громади реалізовувати соціальні права, тому вони виділяють наступні критерії спроможної громади, яка «здатна реалізувати соціальні права громадян; здатна реалізувати їх на належному рівні, тобто відповідно до певних соціальних стандартів; така реалізація відбувається власними силами територіальної громади; обов'язково враховуються особливості фінансування територіальної громади» [11, с. 212].

Також вітчизняний дослідник О. Майданник підкреслює, що «головними завданнями реформування місцевого самоврядування в Україні є розвиток місцевої демократії та модернізація його організаційної основи» [30, с. 58]. Причому досягти цього можна «через розширення можливостей територіальних громад щодо участі в управлінні питаннями місцевого значення, підвищення здатності органів і посадових осіб місцевого самоврядування реагувати на щоденні потреби населення, налагоджувати співпрацю із ним і організовувати соціально-економічний розвиток відповідних територій» [30, с. 58]. Тобто, вирішення багатьох питань, у тому числі соціальних, має бути перерозподілено на рівень територіальних громад, об'єднаних територіальних громад саме завдяки їх синергетичній природі. Об'єднані територіальні громади «мають навчитися власними силами, самостійно, на основі довіри, ефективної практики використовувати, контролювати та моніторити кошти громади у процесі здійснення соціальної політики» [11, с. 212].

Крім того, як зазначають Я. Журавель та Ю. Оніщук, «діяльність ОТГ щодо забезпечення соціальних прав людини може здійснюватися за такими напрямками: створення умов для реалізації цих прав (нормативних, організаційних); надання громадянам певних соціальних благ; контроль за використанням соціальних благ громадянами» [11, с. 212]. Водночас слід враховувати той факт, що саме третій напрям «натепер є найбільш не забезпеченим; виникає ситуація, коли ОТГ надає певні пільги, кошти, інші

соціальні блага, однак не здійснює контроль за їх цільовим використанням. У цьому випадку слід посилити механізми контролю та надати відповідні повноваження органам місцевого самоврядування» [11, с. 212]. На думку дослідників, механізмом подолання такої прогалини є «внесення змін до профільного закону, зокрема слід доповнити статтю 34 вказаного закону частиною 3 такого змісту: виконавчі органи сільських, селищних, міських рад здійснюють контроль за цільовим використанням наданих у межах повноважень коштів» [11, с. 212].

Разом з тим, у даному контексті слід взяти до уваги той факт, що «важливою невід’ємною складовою у питанні інструментів місцевої демократії є положення Закону №280, що регламентують поняття та порядок державної реєстрації статутів територіальних громад (ст. 19 Закону №280), адже більшість локальних актів органів місцевого самоврядування (положень, порядків), які визначають порядок застосування інструментів місцевої демократії, є складовими статуту відповідної територіальної громади» [7].

Наведемо ще один дуже показовий приклад, проаналізувавши відповідний досвід Ржищівської міської об’єднаної територіальної громади. В Статуті громади у статті 2.3.1. зазначається, що «членам Ржищівської міської об’єднаної територіальної громади гарантується право участі у вирішенні всіх питань місцевого значення, віднесених законом до відання громади та її органів» [61]. При цьому у п. 2 зазначається, що «за обсягом муніципальної правоздатності та дієздатності члени Ржищівської міської об’єднаної територіальної громади поділяються на дві категорії: а) повноправні члени Ржищівської міської об’єднаної територіальної громади: громадяни України – жителі населених пунктів громади, які відповідно до Конституції України та Закону України «Про місцеві вибори» мають активне виборче право. Зазначені особи володіють муніципальною правоздатністю та дієздатністю в повному обсязі; б) члени Ржищівської міської об’єднаної територіальної громади з обмеженою муніципальною правоздатністю та дієздатністю: жителі населених пунктів громади, які є іноземцями, особами без громадянства; неповнолітні

громадяни України; громадяни України, яких визнано судом недієздатними або такі, що перебувають на строковій військовій службі чи відбувають покарання в місцях позбавлення волі» [61].

Зазначимо, що у даному контексті обмеження прав цих членів Ржищівської міської об'єднаної територіальної громади (зокрема, муніципальної правоздатності та дієздатності) полягають у позбавленні їх права участі у місцевих виборах, місцевих референдумах, загальних зборах громадян за місцем проживання, права займати посади в органах місцевого самоврядування тощо Ржищівської міської об'єднаної територіальної громади.

У Статуті також зазначено, що «особи, які відповідно до вимог законів України не зареєстрували своє місце проживання в населених пунктах громади, але які володіють нерухомим майном (нерухомістю) на території громади, працюють на території громади, ведуть іншу діяльність, пов'язану зі сплатою податків до місцевого бюджету Ржищівської міської об'єднаної територіальної громади, користуються усіма правами членів Ржищівської міської об'єднаної територіальної громади, окрім активного виборчого права, права участі у місцевих референдумах, загальних зборах (конференціях) громадян за місцем проживання» [61]. При цьому важливо зазначити, що «рішенням органів місцевого самоврядування Ржищівської міської об'єднаної територіальної громади для цієї категорії осіб може встановлюватись право користування інфраструктурою населених пунктів громади, а також порядок отримання соціальних, освітніх, медичних та інших послуг на рівних умовах з членами Ржищівської міської об'єднаної територіальної громади» [61].

Ще один важливий момент: «права члена Ржищівської міської об'єднаної територіальної громади, окрім активного виборчого права, права участі у місцевих референдумах, права участі у загальних зборах (конференціях) громадян за місцем проживання з вирішальним голосом, надаються також Почесним громадянам Ржищівської міської об'єднаної територіальної громади незалежно від місця їхнього проживання, а також, за рішенням Ради – особам, які не є членами Ржищівської міської об'єднаної територіальної громади, але

отримали у відповідності із Законом України статус закордонного українця або мають значні, офіційно визнані заслуги перед Ржищівською міською об'єднаною територіальною громадою або її внутрішніми громадами» [61].

Отже, основні функції та повноваження органів місцевого самоврядування в цьому контексті включають, по-перше, розроблення та ухвалення місцевих нормативно-правових актів, які забезпечують дотримання та захист прав і свобод громадян.

По-друге, мова йде про здійснення контролю за дотриманням прав і свобод громадян. Органи місцевого самоврядування виконують функції контролю за діяльністю різноманітних місцевих структур та установ, щоб гарантувати максимально повне дотримання прав громадян – звичайно, у межах своїх повноважень.

По-третє, надання повного спектру адміністративних послуг. Органи місцевого самоврядування забезпечують надання адміністративних послуг громадянам, що також може включати консультації та підтримку в питаннях захисту прав та свобод.

По-четверте, організація соціально-правової допомоги: органи місцевої влади можуть створювати програми та проекти для надання соціальної та правової допомоги населенню, особливо тим, хто опинився в складних життєвих обставинах через порушення прав чи воєнних дій.

По-п'яте, реалізація заходів з громадської безпеки. Зокрема, органи місцевого самоврядування можуть взяти на себе відповідальність за організацію та підтримку громадських ініціатив з питань публічної безпеки на місцевому рівні (відповідні механізми передбачені у законодавстві).

По-шосте, проведення різноманітних освітніх заходів. Органи місцевого самоврядування можуть впроваджувати освітні, тренінгові та інформаційні програми для населення з метою підвищення правової грамотності та свідомості щодо власних прав і свобод. Наприклад, це можуть бути «семінари, пов'язані з правами внутрішньо переміщених осіб, процедурами відновлення втрачених документів, питаннями компенсації за втрачене майно та іншими

аспектами, що стосуються прав людини в умовах російсько-української війни» [51].

По-сьоме, взаємодія з громадськістю. Органи місцевої влади сприяють взаємодії з громадськістю, вислуховуючи її проблеми, враховуючи інтереси та забезпечуючи участь громадян у прийнятті рішень. Наприклад, Статут Ржищівської міської територіальної громади «забезпечує врахування пропозицій громадян щодо вдосконалення системи муніципального управління та розвитку громади. Також закріплено принцип недопустимості обмеження прав громадян на участь у місцевому самоврядуванні на підставі різних ознак, що відзначає недопустимість дискримінації за різними критеріями» [61]. Статті 2.4.1 і 2.4.2 Статуту також «конкретизують форми участі громадян у вирішенні місцевих питань, зокрема через місцеві вибори, референдум, загальні збори, громадське слухання, ініціативи, індивідуальні та колективні петиції, консультативно-дорадчі органи (громадські ради) та інші механізми. Передбачено створення консультативно-дорадчих органів та сприяння участі громадських організацій інших інститутів громадянського суспільства» [61].

Наведений нами приклад Статуту об'єднаної територіальної громади суттєво розширює можливості громадян передусім у «вирішенні питань місцевого значення та розвитку збалансованого та партисипаторного розвитку Ржищівської міської об'єднаної територіальної громади» [61].

По-восьме, правовий захист. Захист прав громадян вимагає ініціювання та підтримки судових процедур на місцевому рівні для відновлення порушених прав. Правовий захист на місцевому рівні вимагає активного залучення до судових процедур для відновлення порушених прав громадян. Саме з цією метою було «запроваджено інститут громадського уповноваженого Ржищівської міської об'єднаної територіальної громади з питань захисту прав її членів. Це дозволяє ефективно реагувати на порушення прав різних категорій громадян, забезпечуючи їм адекватний правовий захист та встановлюючи інституційний механізм вирішення їхніх проблем» [61].

Взагалі, запровадження Муніципального омбудсмана стало «ключовим кроком для забезпечення справедливого та ефективного захисту прав громадян, зокрема членів внутрішньої громади, пенсіонерів, інвалідів та інших вразливих категорій, адже сприяло створенню прозорої та відкритої системи захисту прав, що важливо для забезпечення правового порядку та соціальної справедливості в Ржищівській міській об'єднаній територіальній громаді» [61].

Отже, вищевказані функції та повноваження становлять основу ролі органів місцевого самоврядування в системі захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні. водночас, не слід забувати, що, як слушно зазначає науковця З. Біла-Тюріна, «звернення громадян має подвійну правову природу: з одного боку є інститутом адміністративного права, функціональне призначення якого полягає у створенні адміністративно-правового механізму захисту прав, свобод та законних інтересів громадян та відображення специфіки діяльності суб'єктів публічної адміністрації, а з іншого є формою громадського контролю за діяльністю органів державної влади в цілому, та окремих посадових чи службових осіб зокрема, за допомогою якої відбувається сприяння формуванню правосвідомості громадян, що є запорукою становлення громадянського суспільства» [3, с. 29].

У даному контексті ми погоджуємось із думкою Я. Богів, що «інститут звернень громадян є сьогодні доволі вагомим інструментом для належного забезпечення прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина. Ті завдання, які покладаються на вказаний інститут, полягають не лише у відстоювання належних прав, але й відіграють важливу роль у процесі удосконалення діяльності органів публічної влади, виступають мірилом їх належного врядування, елементом контролю за усіма сферами публічного адміністрування» [4, с. 278].

Підсумовуючи, зазначимо, що органи місцевого самоврядування є ключовими суб'єктами в системі муніципального управління, а їхня взаємодія з правоохоронними органами та громадськими інститутами дозволить створити ефективні механізми правозахисту. Більш детальноше це питання розглянемо у

наступному підрозділі. Водночас вкрай важливо, щоб ці органи враховували пропозиції та потреби громадян, забезпечуючи прозорість та відкритість у їхній діяльності.

2.2. Особливості захисту прав і свобод громадян органами місцевого самоврядування в умовах реформування правоохоронних органів

Захист прав і свобод людини і громадянина органами місцевого самоврядування є важливим напрямом модернізації системи публічного управління в Україні, особливо в умовах реформування правоохоронних органів.

Як зазначає вітчизняний дослідник О. Батанов, «особливості муніципального рівня забезпечення та захисту прав і свобод людини та громадянина обумовлені характеристиками місцевого самоврядування як недержавного інституту організації публічної влади народу» [1, с. 26]. Більше того, «захист прав людини органами місцевого самоврядування є реалізацією людиною і громадянином права на захист з боку інститутів місцевого самоврядування різної правової природи і використання доступних їм правозахисних засобів» [1, с. 26].

Дослідник слушно зазначає, що «правозахисна діяльність у сфері місцевого самоврядування – це нормативно регламентована й організаційно-забезпечена система юридично значущих дій локально-просторового та публічно-самоврядного характеру, здійснюваних муніципальними інститутами різної правової природи, спрямованих на недопущення порушення та на відновлення порушених прав людини як члена територіальної громади» [1, с. 26].

При цьому органи місцевого самоврядування взаємодіють з правоохоронними органами та забезпечують контроль за їх діяльністю на місцевому рівні. Це включає в себе кілька складових.

По-перше, постійний аналіз стану правопорядку. По-друге, реагування на порушення прав громадян. І, по-третє, співпрацю з Національною поліцією та іншими правоохоронними органами.

Слід враховувати, що в системі механізмів правозахисту, що протидіють порушенням прав громадян органами та посадовими особами місцевого самоврядування, на сьогодні важливе значення відводиться інституту муніципального омбудсмана (місцевого уповноваженого з прав територіальної громади). Основною метою його діяльності є «надання контролю за органами муніципальної влади на всіх рівнях, а також установами та організаціями, забезпеченням їхнього дотримання прав і законних інтересів мешканців конкретної громади» [2]. В цілому діяльність муніципального омбудсмана покликана сприяти громадянам у захисті та відновленні порушених прав внаслідок дій або бездіяльності органів місцевого самоврядування, а також їх посадових осіб [2].

В якості наочного прикладу розглянемо впровадження інституту місцевого омбудсмана в місті Нова Каховка. Ще у 2004 році міська рада прийняла положення про уповноваженого з прав людини [9]. Тоді омбудсманом «став депутат міської ради, якого призначили рішенням міської ради, і який підзвітний лише їй, а не виконавчому органу чи міському голові» [9]. Як наслідок, лише за «перші п'ять місяців роботи до уповноваженого звернулося понад 300 громадян із скаргами на різні порушення в інстанціях, серед скарг були випадки протиправних дій працівників міліції, бездіяльності міської прокуратури, санітарно-епідеміологічної станції та інших» [9].

Позитивною також є ідея впровадження локальних омбудсманів не лише на рівні територіальних громад або місцевих рад, але й безпосередньо у системі органів виконавчої влади. Зокрема, така пропозиція була озвучена в Одеській обласній державній адміністрації. Ця ініціатива передбачала, що «така інституція та мережа правозахисних організацій, створена під її керівництвом, могли б сприяти вирішенню стратегічних завдань у сфері захисту прав людини, включаючи правову просвіту, локальну нормотворчість та інші аспекти» [2, с. 68-69]. В цілому ж подібні заходи сприяють підвищенню рівня захисту прав людини та формуванню сприятливого середовища [2, с. 68-69].

В цілому на сьогодні органи місцевого самоврядування відіграють ключову роль у захисті прав і свобод людини і громадянина, особливо в умовах реформування правоохоронних органів та воєнного стану. Зокрема, свідченням цього є успішно проведений просвітницький захід в Одеській області, який був спрямований на підвищення усвідомленості працівників органів місцевого самоврядування щодо дотримання прав і свобод громадян у надзвичайних обставинах [51].

Під час заходу регіональний представник Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в Одеській області «провела просвітницький семінар, на якому обговорювались особливості конституційного регулювання прав людини і громадянина під час воєнного стану в Україні» [51]. Зокрема, увагу зосередили на правах, які не можуть бути обмеженими навіть в умовах військової агресії, наприклад таких як «право на життя, гідність, свободу та особисту недоторканість, право на звернення, на громадянство, захист у суді, правова допомога тощо» [51].

В цілому заходи, проведені органами місцевого самоврядування в співпраці з представником Уповноваженого Верховної Ради, були спрямовані на «забезпечення ефективного захисту прав та свобод громадян у непередбачуваних обставинах, таких як воєнний стан та реформування правоохоронних органів» [51].

Іншим прикладом є досвід Ржищівської міської об'єднаної територіальної громади в Статуті якої в статті 2.3.4. п. 1 зазначається, що «з метою захисту прав і свобод членів Ржищівської міської об'єднаної територіальної громади, їх окремих категорій (члени внутрішніх громад, пенсіонери, інваліди, ветерани війни, репресовані, національні меншини, вимушені переселенці, учасники АТО тощо) рішенням Ради може бути запроваджено інститут громадського Уповноваженого Ржищівської міської об'єднаної територіальної громади з питань захисту їхніх прав» [61].

Ефективна робота муніципального омбудсмана призначена для максимального використання правозахисного потенціалу, сприяючи

формуванню єдиного простору правозахисту та повному виконанню прав людини. Його діяльність також виступає каталізатором реформ публічної влади та важливим чинником запобігання адміністративній та політичній корупції, що може порушувати права людини.

В цілому запровадження інституту муніципального омбудсмана сприяє, по-перше, ліквідації прогалин у функціонуванні існуючих механізмів захисту прав людини – передусім на рівні місцевого самоврядування.

По-друге, активізує розвиток демократичних процесів, які спрямовані на захист особи, яка є членом територіальної громади.

По-третє, суттєво сприяє підвищенню соціальної відповідальності органів місцевого самоврядування.

По-четверте, допомагає налагодженню ефективних комунікативних зв'язків між місцевою владою та громадянами, що в результаті призводить до підвищення довіри до органів місцевої влади.

Для активізації процесу створення такого правозахисного механізму О. Батанов пропонує «нормативно врегулювати в профільному законодавстві можливість територіальних громад створювати служби муніципального омбудсмана відповідно до своїх реальних потреб і фінансових можливостей» [1, с.27]. Крім того, він пропонує також «розробити уніфіковане типово положення про організацію його діяльності, залишаючи за територіальними громадами право вибору моделі муніципального омбудсмана» [1, с.27].

Слід зазначити, що достатньо важливу роль в системі захисту прав і свобод людини і громадянина відіграє поліцейський офіцер громади. У 2019 році МВС України було створено проєкт «Поліцейський офіцер громади», спрямований на «впровадження нового формату роботи дільничних офіцерів поліції, з орієнтацією на громаду» [40]. Вважалося, що це «забезпечує самостійність поліцейських офіцерів у роботі та виконанні основних завдань поліції у партнерстві з керівництвом об'єднаної територіальної громади» [40].

Вітчизняна дослідниця М. Щербина зазначає, що «поліцейський офіцер громади – це офіцер поліції, який орієнтований на вирішення безпекових

проблем саме своєї територіальної громади» [69, с. 192]. При цьому поліцейський офіцер громади «зосереджується на розв'язанні проблем безпеки своєї територіальної громади, що вказує на його активну роль у забезпеченні прав та забезпеченні безпеки» [69, с. 192]. А його адміністративно-правовий статус забезпечений «підвищеними нормами, що закріплюють завдання, функції, повноваження, форми відповідальності та компетенції» [69, с. 192].

На сьогодні робота поліцейського офіцера громади регламентується такими нормативними актами, як Конституція України, закони України, акти Президента та Кабінету Міністрів України, Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, Положенням про службу, відомчими нормативно-правовими актами, зокрема Законом України «Про Національну поліцію» та Наказом МВС України від 28.07.2017 р. №650 «Про затвердження Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції» [10, с. 7].

При цьому один із принципів діяльності Національної поліції, який стосується об'єкту нашого дослідження, безпосередньо визначений в другому розділі Закону України «Про Національну поліцію», а саме в статті 7 – «Дотримання прав і свобод людини». Тобто, Національна поліція забезпечує дотримання прав і свобод людини, враховуючи міжнародні стандарти та обмеження, які можуть використовуватися в обсязі, необхідному для виконання поліцейськими завданнями.

Розглянемо більш детально статтю 7 «Дотримання прав і свобод людини».

По-перше, у ній зазначається, що «під час виконання своїх завдань поліція забезпечує дотримання прав і свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, і сприяє їх реалізації» [10, с. 20].

По-друге, вказано, що «обмеження прав і свобод людини допускається виключно на підставах та в порядку, визначених Конституцією і законами

України, за нагальної потреби і в обсязі, необхідному для виконання завдань поліції» [10, с. 20].

По-третє, окремо зазначається, що «здійснення заходів, що обмежують права та свободи людини, має бути негайно припинене, якщо мета застосування таких заходів досягнута або відсутня необхідність подальшого застосування таких заходів» [10, с. 20].

Нарешті, по-четверте, вказано, що «поліцейським за будь-яких обставин заборонено сприяти, здійснювати, підбурювати або терпимо ставитися до будь-яких форм катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання» [10, с. 20].

У разі ж виявлення таких дій «кожен поліцейський зобов'язаний негайно вжити всіх можливих заходів до припинення таких дій та обов'язково доповісти безпосередньому керівництву про факти катування та наміри їх застосування. У разі приховування фактів катування або інших видів неналежного поводження поліцейськими керівник органу протягом доби з моменту отримання відомостей про зазначені факти зобов'язаний ініціювати проведення службового розслідування та притягнення винних до відповідальності» [10, с. 20].

В цілому поліцейський офіцер громади є представником поліції (поліцейським) на поліцейській дільниці. Більш детально завдання поліцейського офіцера громади, як представника поліції, прописані зокрема в Наказі МВС України від 28 липня 2017 року № 650 «Про затвердження Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції». Зокрема, п. 3 передбачає «виконання завдань, спрямованих на дотримання прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави» [10, с. 20].

У даному контексті ми погоджуємось із думкою Ю. Кириченка, згідно якої «чинне законодавство України встановлює процедури взаємодії органів місцевого самоврядування із територіальними органами поліції та прокуратури щодо забезпечення законності, правопорядку та захисту прав, свобод та законних інтересів громадян» [14]. Крім того, згідно зі статтею 26 Закону

України «Про місцеве самоврядування в Україні», на пленарних засіданнях місцевих рад розглядається інформація прокурорів та керівників поліції про стан законності, боротьбу зі злочинністю та інші аспекти діяльності на відповідній території.

Однак відсутність конкретної періодичності звітування керівників територіальних органів Національної поліції визначено відсутністю відповідних положень у Законі України «Про Національну поліцію». Відповідно до закону, поліція забезпечує постійне інформування влади та громадськості, але конкретних строків звітування не визначено.

З урахуванням вищезазначеного, здається доцільним «розглядати внесення змін до чинного законодавства для уточнення інтервалів звітування керівників територіальних органів Національної поліції на пленарних засіданнях відповідних рад, зокрема, шляхом доповнення статті 9 Закону України «Про Національну поліцію» [14]. Також, можна внести зміни до статті 26 Закону України «Про місцеве самоврядування», які передбачатимуть більш чітку періодичність інформування населення прокурорами та керівниками поліції [14].

Також слід відмітити, що громадські організації є своєрідним доповненням до правозахисного потенціалу органів місцевого самоврядування. Ці організації є незалежними, неприбутковими, самоврядними формуваннями, створеними на засадах законності, добровільності та гласності. Основна мета їхньої діяльності полягає в захисті індивідуальних і колективних прав членів територіальних громад. Вони співпрацюють не лише з органами місцевого самоврядування та інститутами громадянського суспільства, а й з науковими установами тощо. Один яскравий приклад їх діяльності представлено вітчизняною дослідницею А. Орешковою. Зокрема, вона зазначає, що «Національна академія правових наук України акумулює творчий потенціал як наукових установ, так і навчальних юридичних закладів, що сприяє ефективному забезпеченню прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. З огляду на зазначене створення в лютому 2017 р. на базі Дніпропетровського

державного університету внутрішніх справ Навчально-наукової лабораторії дослідження проблем правового статусу внутрішньо переміщених осіб та забезпечення гендерної рівності є важливою подією у сфері забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених та розвитку наукового потенціалу Дніпропетровського регіону» [38, с. 27]. Серед здобутків співробітників Лабораторії дослідниця відзначає «проведення науково-практичних заходів міжнародного, всеукраїнського та регіонального рівня, на яких наукові співробітники виступають в якості експертів. Результати заходів упроваджуються, по-перше, в навчальному та виховному процесах; по-друге, в науковій та експертній діяльності Лабораторії» [38, с. 27]. Також активною є співпраця в межах Проєкту Ради Європи «Внутрішнє переміщення в Україні: розробка тривалих рішень». Практичну правову допомогу внутрішньо переміщеним особам Лабораторія здійснює через юридичну клініку «Істина» [38, с. 27].

Отже, громадські організації виконують ефективний контроль за дотриманням прав та свобод громадян органами місцевого самоврядування та їх посадовими особами. Своєю діяльністю вони сприяють створенню умов для широкої участі громадян у вирішенні місцевих питань та важливих соціальних проблем. Більше того, громадські правозахисні організації «допомагають забезпечити прозорість та відкритість діяльності органів самоврядування, сприяють захисту прав громадян і визначенню їхньої позиції у важливих питаннях на місцевому рівні» [1, с. 28].

Таким чином, важливою є транспарентність та відкритість діяльності на місцевому рівні. Відтак, необхідністю є створення механізмів, які забезпечують транспарентність та відкритість діяльності органів місцевого самоврядування. Це включає публікацію інформації про прийняття рішень, фінансову діяльність, роботу муніципальних служб та інше. Такий підхід робить діяльність влади доступною та зрозумілою для громадян.

Узагальнюючи особливості захисту прав і свобод громадян органами місцевого самоврядування в умовах реформування правоохоронних органів в

Україні, слід зазначити, що вони включають в себе впровадження ефективних інститутів, зокрема муніципального омбудсмана, активну участь громадян, співпрацю з правозахисними організаціями та забезпечення транспарентності в діяльності органів місцевого самоврядування.

Висновки до розділу 2

1. Показано, що органи місцевого самоврядування відіграють важливу роль у системі захисту прав і свобод людини і громадянина. Їхня діяльність спрямована на вирішення питань місцевого значення та задоволення потреб територіальних громад та їх членів. Водночас відповідно до законодавства України органи місцевого самоврядування є самостійними, недержавними суб'єктами публічної влади, які діють у межах визначеної території.

Зазначено, що однією з ключових функцій органів місцевого самоврядування є захист прав і свобод громадян на місцевому рівні. Вони здатні створювати умови для розвитку партисипаторної демократії та активної взаємодії з населенням. Реалізація різноманітних форм громадської участі, таких як місцеві вибори, референдуми, громадські слухання, петиції та інші, дозволяє громадянам впливати на прийняття рішень, пов'язаних з їхнім життям та добробутом.

2. Доведено, що в контексті модернізації системи публічного управління та реформи децентралізації в Україні місцеве самоврядування відіграє ключову роль у захисті прав і свобод громадян. Активна участь місцевих органів влади у законотворчості, взаємодії з громадянами, здійсненні соціально-економічного розвитку та контролю за дотриманням законності формують ефективні механізми правозахисту на місцевому рівні. Водночас важливо, щоб органи місцевого самоврядування враховували пропозиції та потреби громадян, забезпечуючи прозорість та відкритість у своїй діяльності. При цьому взаємодія з правоохоронними органами та громадськими інститутами є важливою складовою цього процесу. Крім того, в контексті реформування правоохоронних органів і особливостей захисту прав і свобод громадян

органами місцевого самоврядування можна виділити наступні інститути: 1) муніципального омбудсмана, який має на меті контролювати дії органів місцевого самоврядування та захищати права і законні інтереси мешканців конкретної громади, 2) поліцейського офіцера громади, який, виконуючи завдання, спрямовані на дотримання прав і свобод людини, має непрямий вплив на створення безпечного та правового середовища для громадян, 3) громадські правозахисні організації, які можуть виступати як доповнення до правозахисного потенціалу органів місцевого самоврядування, надаючи додаткові ресурси та підтримку у захисті прав громадян.

Таким чином, специфіка захисту прав і свобод громадян у вказаних умовах полягає у взаємодії та співпраці різних структур, діяльність яких спрямованих на забезпечення правопорядку і дотримання основоположних прав громадян. Такий підхід, по-перше, суттєво покращує якість життя громадян, по-друге, сприяє створенню сучасного та ефективного місцевого самоврядування.

РОЗДІЛ 3.

НАПРЯМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В СИСТЕМІ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН

3.1. Підвищення спроможності органів місцевого самоврядування у захисті прав і свобод громадян

У сучасних умовах дії правового режиму воєнного стану актуалізується роль органів місцевого самоврядування та військових адміністрацій у забезпеченні захисту прав і свобод людини та громадянина. Так, соціальні та адміністративні послуги надаються різним категоріям населення, зокрема вразливим групам та всім громадянам громади. Значна частина внутрішньо переміщених осіб зупинилася в місцевих громадах по всій Україні, і «територіальні громади прийняли на себе основні навантаження щодо прийняття, забезпечення первинних потреб, захисту ВПО після початку повномасштабного вторгнення» [35, с. 248].

Забезпечення прав осіб, які вважаються внутрішньо переміщеними, на місцевому рівні вимагає особливої уваги, оскільки це впливає на повсякденне життя людей. У даному контексті ми погоджуємось із думкою Є. Мінакова, що «місцева політика вміщує сектори, які впливають на якість життя та мають потенціал для зміни життя людей у довгостроковій перспективі, зокрема йдеться про освіту, зайнятість, соціальні послуги та економічний розвиток» [35, с. 248].

У даному випадку вкрай важливо, щоб районні ради приймали ефективні та найбільш оптимальні рішення, які стосуються забезпечення, охорони та захисту прав та свобод людини і громадянина, паралельно сприяючи створенню дієвої інституційної системи забезпечення прав і свобод на місцевому рівні, здатної адекватно реагувати на новітні виклики. На думку С. Самбор, «ключовим у цьому процесі вбачається наявність відповідного право розуміння та правової культури перш за все у депутатського корпусу, прагнення діяти

виключно у межах та спосіб, встановлених Конституцією та законами України, а головне – забезпечувати дотримання законності з боку усіх державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, спрямовувати їх діяльність на дотримання прав і свобод, а не формування ілюзорного уявлення про безпеку громад» [59, с. 83]. Як наслідок, координація дій між органами місцевого самоврядування та органами державної влади надзвичайно важлива для ефективної реалізації, охорони і захисту прав і свобод людини та громадянина в сучасній Україні.

Погоджуємось із думкою Н. Кашляк про те, що внутрішньо переміщеним особам «поточна участь у прийнятті управлінських рішень із питань місцевого значення уможливорює вирішення їхніх особистих проблем та забезпечення їхніх прав і свобод органами місцевого самоврядування» [27, с. 130]. Звичайно, певною мірою це можливе і без інтеграції у громаду, однак у такий спосіб ВПО можуть ефективніше «привертати увагу до своїх проблем та отримувати зворотний зв'язок від органів місцевого самоврядування через доступні й оперативні форми партисипативної демократії» [27, с. 130].

Також слід наголосити на тому, що не лише внутрішньо переміщені особи, але й всі громадяни потребують захисту своїх прав та свобод. Відповідно ми поділяємо думку Є. Мінакова щодо необхідності «..координації діяльності між органами місцевого самоврядування та органами державної влади, що забезпечують реалізацію, охорону і захист прав і свобод ВПО в Україні» [35, с. 252].

Варто підкреслити, що на сьогодні «одну із ключових ролей в забезпеченні прав і свобод людини в середині держави займають органи внутрішніх справ, основним завданням яких є забезпечення прав, свобод, обов'язків і насамперед безпеки особи» [32, с. 163]. Виходячи з цього, саме органи місцевого самоврядування «наділені спеціальними повноваженнями з питань забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, зокрема з інформування, забезпечення житлових потреб і земельних прав внутрішньо переміщених осіб, забезпечення та надання медичної допомоги в комунальних

зкладах охорони здоров'я, забезпечення доступу внутрішньо переміщених осіб до права на освіту, забезпечення соціального захисту, опіки й піклування стосовно внутрішньо переміщених дітей тощо» [27, с. 125]. Водночас окремі органи місцевого самоврядування час від часу «вдаються до засобів і способів підтримки внутрішньо переміщених осіб, що не стосуються виконання їхніх прямих повноважень, демонструють ініціативність, відкритість та небайдужість» [27, с. 125]. Це, безумовно, позитивне явище, яке потребує відповідної підтримки. Водночас у даному контексті логічним є «посилення співпраці із інститутами громадянського суспільства та формування спеціальних інтернет-платформ для моніторингу забезпечення прав і свобод людини в системі публічного управління» [21, с. 113].

Також слід відзначити запропоновані Н. Кошляк фактори, які, на нашу думку, деталізують вищесказане. По-перше, органи місцевого самоврядування «наділені спеціальними повноваженнями з питань забезпечення прав, свобод та інтересів ВПО, зокрема з інформування, забезпечення житлових потреб і земельних прав ВПО, забезпечення та надання медичної допомоги в комунальних закладах охорони здоров'я, забезпечення доступу ВПО до права на освіту, забезпечення соціального захисту, опіки й піклування стосовно внутрішньо переміщених дітей» [27, с. 131]. Водночас не слід забувати, що «значний обсяг відповідальності та навантаження на об'єднані територіальні громади у сфері забезпечення прав і свобод ВПО має компенсуватися відповідними субвенціями з державного бюджету» [27, с. 131].

По-друге, в правових умовах воєнного стану, а також повоєнної відбудови та подолання наслідків воєнної агресії Російської Федерації, «актуалізується та загострюється питання професіоналізму і професіоналізації органів місцевого самоврядування, зокрема в аспекті забезпечення прав і свобод ВПО» [27, с. 131]. При цьому не слід забувати, що важливим також є «підвищення рівня знань та формування досвіду вирішення поточних проблем застосування законодавства в умовах воєнного стану, посилення відповідальності й мотивації муніципальних службовців, зміцнення їхніх

морально-етичних і патріотичних переконань. Необхідно забезпечити отримання спеціальних знань із питань підтримки ВПО та осіб, які постраждали від бойових дій, безпосередньо у громаді» [27, с. 131].

Як зазначає Ю. Кириченко, не менш актуальним є «розвиток безпечного середовища, відповідно комфортних умов життя у територіальних громадах» [14, с. 256], а М. Ковалів вказує на те, що пріоритетним має «...стати питання забезпечення публічної безпеки у вигляді особливого напрямку, націленого і на вирішення соціально-економічних завдань, і на забезпечення захищеності всіх сфер життєдіяльності громадян на території конкретних місцевих утворень» [17, с. 198].

Таким чином, для підвищення ефективності органів місцевого самоврядування в забезпеченні захисту прав і свобод людини та громадянина необхідно:

1. Забезпечити органи місцевого самоврядування відповідними повноваженнями та достатніми ресурсами для надання соціальних та адміністративних послуг різним групам населення та внутрішньо переміщеним особам. Зокрема:

- забезпечити достатнє фінансування для виконання завдань, пов'язаних із наданням соціальних та адміністративних послуг, включаючи спеціальні програми для внутрішньо переміщених осіб;

- забезпечити органи місцевого самоврядування необхідними ресурсами, включаючи кваліфіковані кадри та відповідну інфраструктуру, для ефективного надання послуг;

- розробити та впровадити спеціалізовані програми для надання послуг внутрішньо переміщеним особам, враховуючи їхні особливі потреби та практичні ситуації;

- розробити дієві механізми взаємодії з організаціями громадянського суспільства та міжнародними партнерами для спільної реалізації програм та проектів, а також підвищення прозорості надання соціальних та адміністративних послуг;

- організувати інформаційну кампанію серед населення та внутрішньо переміщених осіб щодо доступності та процедур отримання соціальних і адміністративних послуг;

- забезпечити доступність інформації про послуги органів місцевого самоврядування через різні канали зв'язку, включаючи веб-сайти, інформаційні бюлетені та громадські заходи;

- запровадити систему моніторингу та оцінки якості наданих послуг з метою постійного вдосконалення та врахування потреб населення.

2. Підвищити рівень професіоналізму та професіоналізації органів місцевого самоврядування, зокрема в контексті ефективного забезпечення прав і свобод громадян. Зокрема:

- забезпечити органи місцевого самоврядування відповідними навчальними та інформаційними ресурсами для ознайомлення з актуальним законодавством та питаннями, пов'язаними із захистом прав і свобод людини і громадянина;

- розробити програми підвищення кваліфікації для посадових осіб органів місцевого самоврядування, спрямовані на поглиблене вивчення питань прав людини, особливо в умовах кризових ситуацій та правового режиму воєнного стану;

- забезпечити доступ до консультацій та експертної підтримки від фахівців з прав людини та міжнародних організацій для ефективного вирішення питань, пов'язаних із захистом прав і свобод громадян;

- сприяти обміну досвідом та кращими практиками між громадами та органами місцевого самоврядування для оптимізації процесів забезпечення прав і свобод громадян в умовах російсько-української війни;

3. Забезпечити дотримання законності та високий рівень морально-етичних і патріотичних переконань серед посадових осіб органів місцевого самоврядування, а саме:

- включити в навчальні програми окремі елементи, спрямовані на формування відповідальності перед громадою та високого рівня правосвідомості;
- встановити механізми для ефективного моніторингу та запобігання корупції в діяльності посадових осіб;
- організувати тренінги з питань професійного розвитку, які включатимуть навички ефективного управління та вирішення конфліктів на рівні громади;
- запровадити регулярні зустрічі та громадські слухання для взаємодії між посадовими особами та громадою, щоб враховувати їхні думки та відгуки;
- забезпечити відповідальність за порушення етичного кодексу через прозорі механізми розслідування та покарання.

4. Враховувати питання забезпечення публічної безпеки як пріоритетний напрямок в умовах правового режиму воєнного стану для підвищення спроможності органів місцевого самоврядування в забезпеченні захисту прав і свобод громадян, зокрема:

- забезпечити актуальність та регулярне оновлення планів надзвичайних ситуацій для кожної територіальної громади з урахуванням конкретних викликів, пов'язаних з воєнним станом;
- здійснювати навчання населення та органів місцевого самоврядування щодо дій у надзвичайних ситуаціях та виходу з них;
- розвивати та вдосконалювати систему громадського порядку та публічної безпеки в місцевості, враховуючи специфіку військових загроз;
- забезпечити ефективну взаємодію між органами місцевого самоврядування, правоохоронними органами, армією та іншими відповідальними структурами;
- впроваджувати технологічні рішення для забезпечення публічної безпеки, зокрема такі як системи відеоспостереження, мобільні додатки для сповіщення та інші інформаційні ресурси;

- популяризувати сервіси та інформаційні ресурси, які дозволяють громадянам швидко отримувати актуальну інформацію та повідомляти про можливі загрози;
- організовувати спільні заходи з громадськістю щодо зміцнення безпеки на території громади;
- створити механізми взаємодії між органами місцевого самоврядування та громадськістю для спільного вирішення питань публічної безпеки;
- здійснювати регулярні тренінги та підготовку посадових осіб місцевого самоврядування до реагування на інформаційні загрози та дезінформацію;
- розробити ефективні комунікаційні стратегії для взаємодії з громадськістю та розповсюдження достовірної інформації.

5. Залучати інститути громадянського суспільства до моніторингу та забезпечення прав і свобод на місцевому рівні, а саме:

- заохочувати інститути громадянського суспільства до обговорення та прийняття рішень на рівні органів місцевого самоврядування;
- створювати механізми взаємодії та обміну інформацією між органами місцевого самоврядування та громадськістю;
- розробити програму громадського моніторингу за реалізацією та захистом прав і свобод громадян на місцевому рівні.
- забезпечувати інститут доступу громадянського суспільства до різних джерел інформації для об'єктивного моніторингу;
- проводити тренінги та семінари для представників інститутів громадянського суспільства з питань моніторингу та захисту прав людини;
- забезпечувати інституційний розвиток організацій громадянського суспільства для більш ефективного впливу на реалізацію прав і свобод;
- організовувати публічні слухання, дебати та інші формати обговорення конкретних питань, пов'язаних з правами і свободами громадян;
- забезпечувати прозорість та відкритість у процесі обговорення та ухвалення рішень;

- здійснювати інформаційні кампанії для підвищення свідомості громадян щодо їхніх прав і свобод;
- забезпечувати доступність інформації про діяльність органів місцевого самоврядування та можливості впливу на неї через інститути громадянського суспільства;
- розробити інструменти для отримання зворотного зв'язку від громадян щодо збереження їхніх прав та свобод;
- сприяти активній участі громадян у прийнятті рішень та контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування.

Надані рекомендації мають на меті зміцнення ролі та функціональності органів місцевого самоврядування для ефективного забезпечення прав і свобод громадян. Також вони враховують особливості умов правового режиму воєнного стану і внутрішньо переміщених осіб та акцентують увагу на важливості взаємодії з інститутами громадянського суспільства.

3.2. Напрями удосконалення механізмів захисту прав і свобод громадян органами місцевого самоврядування

На практиці ситуація з забезпеченням прав і свобод людини і громадянина в Україні не може бути визнана задовільною. Це обумовлено відчуженістю органів публічної влади від громадян, високим рівнем корупції, низькою виконавчою дисципліною, правовим нігілізмом і відсутністю поваги до прав людини та їх низькою свідомістю серед населення. Ці проблеми призводять до численних порушень основних прав і свобод, які визначені Конституцією України. У зв'язку з цим, одним з найактуальніших завдань в контексті формування державотворення в Україні є розробка ефективного механізму захисту прав і свобод людини та громадянина. Отже, найважливішою метою для дії української держави і органів влади, які

зобов'язані гарантувати права людини, є розробка ефективних механізмів щодо забезпечення цих прав [67, с. 28-29].

Удосконалення механізмів захисту прав і свобод людини і громадянина органами місцевого самоврядування передбачає низку заходів та підходів, спрямованих на забезпечення більш ефективної, прозорої та активної ролі місцевих органів у гармонізації взаємовідносин між владою та громадянами. Основні аспекти цього процесу включають:

1. Створення інституту муніципального омбудсмана. Запровадження омбудсмана на місцевому рівні сприятиме ефективному вирішенню конфліктів та порушень прав громадян, оскільки муніципальний омбудсман виступає посередником між місцевими владними структурами та громадянами, допомагаючи вирішувати конфліктні ситуації та порушення прав.

Вітчизняний дослідник О. Батанов зазначає, що «серед новітніх інституціональних механізмів у сфері захисту прав людини важливу роль відіграють параюристи. Введення в юридичну практику інституту параюристів може допомогти подолати правову неосвіченість, розширити правові можливості у відстоюванні та захисті своїх прав і свобод та доступі до правосуддя, передусім найбільш уразливим членам суспільства та мешканцям віддалених громад, стати важливим актором підвищення ефективності правозахисної діяльності у сфері місцевого самоврядування та правозахисного механізму загалом» [14, с. 28].

2. Забезпечення доступу до інформації. Гарантування прозорості та відкритості в діяльності місцевих органів влади, включаючи публікацію інформації щодо рішень, бюджетні видатки та інші аспекти роботи, сприяє створенню умов для більш ефективного контролю громадян та запобігає корупції.

3. Розвиток механізму звернень громадян. Створення простих та доступних процедур подання звернень громадян до органів місцевого самоврядування, включаючи онлайн-системи, сприятиме оперативному вирішенню проблем та забезпечить ефективну взаємодію із суспільством.

4. Освіта та інформування громадян. Проведення освітніх кампаній та інформування громадян щодо їхніх прав та можливості участі у прийнятті рішень, створює умови для активної громадянської позиції. Водночас органи місцевого самоврядування повинні активно працювати над інформаційною кампанією щодо прав та свобод громадян. Зокрема, це може включати проведення семінарів, тренінгів, та розповсюдження інформаційних матеріалів.

5. Партнерство з громадським сектором. Залучення представників громадських організацій до процесів прийняття рішень та моніторингу захисту прав громадян сприятиме створенню більш об'єктивного та комплексного підходу до вирішення зазначених питань. При цьому «базовою гарантією правозахисної діяльності місцевого самоврядування є конституційне оформлення провідних її параметрів, правозахисним позиціям яких властива аксіологічна перевага людини, її прав і свобод» [1, с. 28]. В цілому вимога побудови місцевого самоврядування на основі принципу «людиноцентризму» буде «означати переміщення людини в центр самоврядного процесу, утвердження її як його основного суб'єкта і головної мети місцевого самоврядування» [1, с. 28]. Виходячи з цього, в контексті конституційної реформи доцільно «передбачити в тексті Конституції України положення про забезпечення і захист прав та свобод людини і громадянина членів територіальних громад як основної мети місцевого самоврядування» [1, с. 28].

Таким чином, вкрай важливо активно залучати громадські організації та інші заінтересовані групи до процесу захисту прав і свобод громадян. Це може бути досягнуто, наприклад, через спільні проекти, робочі групи, а також шляхом створення місцевих рад чи комітетів для взаємодії з громадськістю.

6. Підвищення кваліфікації чиновників. Організація тренінгів та семінарів для представників місцевої влади щодо захисту прав громадян допомагає покращити рівень їхньої кваліфікації та розуміння принципів правозахисту. Зазначені заходи спрямовані на впровадження принципів справедливості, рівності та гармонії у відносинах між органами місцевого самоврядування та

громадянами, що в кінцевому підсумку сприяє зміцненню демократичних цінностей у суспільстві.

7. Розвиток співпраці органів місцевого самоврядування із правоохоронними органами, інститутами громадянського суспільства та органами державної влади. Для цього «необхідна дієва координація, адже її відсутність призводить до унеможливлення досягнення єдиної мети реалізації та захисту прав і свобод людини та громадянина» [38, с. 27].

При цьому, на думку дослідників, «подальше розгортання правозахисної діяльності у сфері місцевого самоврядування відбувається за такими напрямками: муніципальне статутне унормування правозахисної мети і завдань місцевого самоврядування; розроблення й утвердження місцевих правозахисних цільових програм та програм оптимізації існуючої системи забезпечення безпеки життєвого простору громади та кожної окремо взятої особистості; інтеграція правозахисного підходу в діяльність органів місцевого самоврядування; запровадження, з урахуванням потреб територіальної громади, нових інституціональних правозахисних механізмів, таких як муніципальний омбудсман, муніципальна варта, інститут параюристів, установи з надання безоплатної правової допомоги; активізація процесів залучення у правозахисну діяльність у сфері місцевого самоврядування неурядових правозахисних організацій та інших громадських об'єднань тощо» [1, с. 29].

8. Розробка та впровадження системи моніторингу. Погоджуємось із думкою І. Шаповалової, що «для якісного контролю дотримання органами місцевого самоврядування власних зобов'язань перед громадами потрібно створити механізм постійного моніторингу» [67, с. 33]. При цьому він має «передбачати алгоритм здійснення моніторингу та систему індикаторів, за якими може оцінюватися динаміка вирішення проблем місцевого рівня у сфері прав людини» [67, с. 33].

На думку М. Мар'ян, «гарантії прав особи потребують організаційних і процедурних форм їх реалізації органами внутрішніх справ. Процедури надають громадянам орієнтир: до кого звернутися; яким є порядок дій; у якій

формі здійснювати дії; у які строки; які можливі результати» [32, с. 163]. Саме тому створення системи моніторингу захисту прав і свобод може допомогти вчасно виявляти проблеми та недоліки в роботі органів місцевого самоврядування та вживати відповідні заходи для їх вирішення.

Крім того, «дієвими засобами запобігання порушення прав людини на практиці державотворення є удосконалення суспільно-правового механізму гарантування прав людини з метою утвердження невідворотності відповідальності влади за їх порушення на основі результатів публічної звітності влади та громадського моніторингу її діяльності щодо дотримання прав людини» [67, с. 30]. При цьому для забезпечення такого удосконалення необхідні «реальний розподіл влад, покликаний їх урівноважити; панування правового закону; засноване на такому законі обмеження індивідуалізму для запобігання зловживань правами і свободами як самих громадян, так і неправомірних дій всіх гілок влади» [67, с. 30].

Зазначимо, що організаційні форми та процедури визначають чіткі кроки, які громадяни можуть здійснити для захисту своїх прав. Це може включати в себе визначення відповідальних структур для прийому звернень, встановлення термінів та порядку їх розгляду, а також уточнення можливих результатів. Водночас забезпечення доступності цих процедур інформує громадян про їхні права та розширює можливості їхньої участі в захисті прав. Такий підхід сприяє підвищенню рівня довіри до правоохоронних органів та робить захист прав більш ефективним та прозорим.

Представлені напрями можуть суттєво посприяти зміцненню механізмів захисту прав і свобод громадян органами місцевого самоврядування, забезпечуючи більш ефективну та прозору систему захисту прав громадян на місцевому рівні.

Висновки до розділу 3

1. Представлені рекомендації носять комплексний характер та спрямовані на покращення спроможності органів місцевого самоврядування щодо

забезпечення прав і свобод громадян. Вони включають, по-перше, створення ефективних механізмів співпраці, адже залучення інститутів громадянського суспільства до прийняття рішень та обговорення питань, пов'язаних з правами і свободами громадян, сприятиме більшій прозорості та об'єктивності в діяльності органів місцевого самоврядування.

По-друге, забезпечення високого стандарту морально-етичних і патріотичних переконань державних службовців для забезпечення справедливого та ефективного захисту прав громадян.

По-третє, підвищення професіоналізму та знань представників органів місцевого самоврядування, що дозволить їм в подальшому ефективніше вирішувати завдання, пов'язані із захистом прав і свобод громадян, особливо в умовах воєнного стану.

По-четверте, активна участь громадськості. Залучення громадських організацій до моніторингу та обговорення питань, що стосуються прав і свобод громадян, сприяє більшій відкритості та взаємодії між органами місцевого самоврядування та громадою.

По-п'яте, публічна безпека як пріоритет, що потребує спеціальних заходів та програм.

По-шосте, інформація та освіта (інформаційні кампанії та навчальні заходи є елементом для підвищення обізнаності громадян щодо їх прав і можливостей впливу на прийняття рішень на місцевому рівні).

2. Запропоновані напрями удосконалення механізмів захисту прав і свобод громадян органами місцевого самоврядування спрямовані на створення більш ефективної, прозорої та активної системи взаємодії між владою та громадянами. Вони враховують інструменти, які можуть сприяти забезпеченню прав та свобод громадян на місцевому рівні, зокрема, такі як впровадження омбудсмена, забезпечення доступу до інформації, розвиток механізмів звернень громадян, освіта та інформування, партнерство з громадським сектором, підвищення кваліфікації чиновників та інші. Всі ці заходи сприятимуть покращенню взаємодії та взаєморозуміння між органами місцевого

самоврядування та громадянами, забезпечуючи більш справедливе та гармонійне суспільство.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі наведено низку теоретичних та прикладних положень щодо захисту прав і свобод громадян органами місцевого самоврядування. Основні результати дослідження знайшли відображення у представлених висновках:

1. Розглянуто поняття прав і свобод людини й громадянина та система їх забезпечення.

Показано, що права і свободи людини та громадянина визначаються як основні суб'єктивні норми, що гарантуються законом і спрямовані на захист гідності, свобод і прав кожного індивіда в суспільстві. Водночас зазначено, що система забезпечення прав і свобод включає в себе комплекс правових, соціальних та інших механізмів, спрямованих на гармонізацію відносин між громадянами та органами влади. Доведено, що важливою складовою цієї системи є дієвість правових інструментів, які забезпечують реалізацію та захист прав громадян. Крім того, показано, що до системи забезпечення прав та свобод громадянина належить інституційно-організаційне забезпечення; правове забезпечення; ідеологічне забезпечення; ресурсне забезпечення.

Розглянуті аспекти свідчать про те, що права і свободи є універсальними та невід'ємними для кожного члена суспільства. Однак їх реалізація та захист вимагають системного підходу і взаємодії всіх суб'єктів правовідносин. Тому розуміння та ефективна реалізація прав і свобод громадян є важливим завданням для будь-якої правової системи. Вдосконалення цієї системи передбачає постійний моніторинг, аналіз та вдосконалення правових актів, що регулюють відносини в цій сфері.

2. Охарактеризовано адміністративно-правові механізми забезпечення та захисту прав і свобод людини й громадянина.

Показано, що механізм забезпечення та захисту прав і свобод як єдність загальних та спеціально юридичних засобів, спрямованих на гарантування прав

людини і громадянина. Такий підхід дозволяє враховувати широкий спектр інструментів, включаючи політичні, економічні та інші аспекти.

Зазначено, що механізм включає реалізацію, охорону та захист прав. Реалізація означає безпосереднє втілення прав у життя, охорона передбачає профілактичні заходи для запобігання порушень, а захист спрямований на відновлення порушених прав.

Показано, що введення воєнного стану призводить до тимчасового, але обґрунтованого обмеження конституційних прав і свобод громадян. Військовий стан передбачає делегування відповідним органам державної влади та військовим командуванням спеціальних повноважень для ефективного протистояння загрозі.

3. З'ясовано місце органів місцевого самоврядування в системі захисту прав і свобод людини та громадянина.

Встановлено, що вони відіграють ключову роль у забезпеченні соціальних та адміністративних послуг різним групам населення, зокрема внутрішньо переміщеним особам. Показано, що особливої уваги заслуговує їхня функція забезпечення соціальних та адміністративних послуг різним групам населення, зокрема внутрішньо переміщеним особам.

Доведено, що місцеві органи влади виявляються ключовими учасниками у вирішенні конкретних проблем і потреб громадян на локальному рівні. Своєчасне та ефективне надання послуг, а також захист прав і свобод громадян є важливою складовою демократичного розвитку суспільства.

4. Встановлено особливості захисту прав і свобод людини та громадянина органами місцевого самоврядування в умовах реформування правоохоронних органів.

Зазначено, що в контексті реформування правоохоронних органів і особливостей захисту прав і свобод громадян органами місцевого самоврядування можна виділити наступні інститути: 1) муніципального омбудсмена, який має на меті контролювати дії органів місцевого самоврядування та захищати права і законні інтереси мешканців конкретної

громади, 2) поліцейського офіцера громади, який, виконуючи завдання, спрямовані на дотримання прав і свобод людини, має непрямий вплив на створення безпечного та правового середовища для громадян, 3) громадські правозахисні організації, які можуть виступати як доповнення до правозахисного потенціалу органів місцевого самоврядування, надаючи додаткові ресурси та підтримку у захисті прав громадян.

Таким чином, особливості захисту прав і свобод у сучасних умовах полягають у взаємодії та співпраці різних структур, спрямованих на забезпечення правопорядку і дотримання прав громадян. Такий підхід покращує якість життя громадян та сприяє створенню сучасного і ефективного муніципального управління.

5. Виявлено закономірності підвищення спроможності органів місцевого самоврядування в захисті прав і свобод людини і громадянина.

Визначено шляхи підвищення спроможності органів місцевого самоврядування в захисті прав і свобод громадян, а саме: 1) забезпечення прозорості та участі інститутів громадянського суспільства в процесі місцевого самоврядування сприятиме створенню відкритого середовища, в якому рішення приймаються з урахуванням потреб громадян; 2) вдосконалення законотворчого середовища через залучення громадськості та представників інститутів до розробки та вдосконалення законів та політик, пов'язаних із правами і свободами громадян; 3) підвищення кваліфікації посадових осіб, що забезпечить їх готовність ефективних рішень на ситуацію, пов'язану з правами громадян, особливо в умовах воєнного стану; 4) удосконалення ролі громадськості у забезпеченні публічної безпеки через залучення громадян до моніторингу та забезпечення публічної безпеки, що покращить взаємодію між органами влади та громадою; 5) підтримці морально-етичних та патріотичних цінностей серед посадових осіб місцевого самоврядування.

Ці шляхи сприятимуть створенню більш відповідальної, компетентної та залученої у вирішенні проблеми влади громаду на місцевому рівні, що в остаточному підсумку сприятиме захисту та реалізації прав і свобод громадян.

6. Визначено напрями удосконалення механізмів захисту прав і свобод людини та громадянина органами місцевого самоврядування.

Показано, що удосконалення механізмів захисту прав і свобод громадян органами місцевого самоврядування є актуальним завданням для забезпечення справедливого, прозорого та гармонійного суспільства. Запровадження інституту муніципального омбудсмана, забезпечення доступу до інформації, розвиток механізму звернень громадян, освіта та інформування громадян, партнерство з громадським сектором, підвищення кваліфікації чиновників та інші заходи сприяють створенню ефективного механізму захисту прав на місцевому рівні.

Створення муніципального омбудсмана та інших правозахисних інститутів, таких як параюристи, є ключовим елементом у вирішенні конфліктів та порушень прав громадян. Забезпечення прозорості та відкритості в діяльності місцевих органів, а також сприяння активному взаємодії із громадянами через звернення та участь у прийнятті рішень робить владу більш відкритою та відповідальною.

Також зазначено, що важливою частиною удосконалення є також освіта громадян про їхні права та можливості участі у прийнятті рішень. Співпраця з громадським сектором, залучення громадських організацій та створення системи моніторингу допомагають створити ефективну систему захисту прав і свобод громадян на місцевому рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Батанов О. В. Конституційно-правове забезпечення правозахисної діяльності у сфері місцевого самоврядування: інституційні та функціонально-праксеологічні аспекти. *Децентралізація публічної влади в Україні: здобутки, проблеми та перспективи* : матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції (21 травня 2021 р., м. Львів) / за наук. ред. проф. О. В. Батанова, доц. Р. Б. Бедрія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2021. С.24-29. URL: <https://law.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/07/Naukova-konf.pdf#page=24>
2. Батанов О. В. Муніципальний омбудсман як елемент локальної системи захисту прав людини: інституційні та функціональні аспекти // *Часопис Київського університету права*. 2016. № 1. С. 65-70. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2016_1_15
3. Біла-Тюріна Ю. З. Звернення громадян як засіб забезпечення законності у публічному адмініструванні. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України)*: у 2 т.: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Т. 2. С. 29-36.
4. Богів Я. С. Звернення громадян як інструмент захисту прав і свобод людини і громадянина. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2022. Випуск 34. С.274-279. URL: <https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/657/601>
5. Бородін І.Л. Адміністративно-правові способи захисту прав та свобод людини і громадянина : монографія. Херсон : ОЛДІ – Плюс, 2003. 218 с , с. 37–38.
6. Вахонєва Т.М. Сутність та поняття прав та свобод людини і громадянина. *Правові новели*. 2022. №18. С.176-180. URL:http://www.legalnovels.in.ua/journal/18_2022/18_2022.pdf#page=176

7. Використання інструментів місцевої демократії під час дії воєнного стану - роз'яснення. Децентралізація. URL: <HTTPS://DECENTRALIZATION.GOV.UA/NEWS/16695>
8. Гончарук С.Т. Адміністративне право України. Загальна та особлива частини: навч. посіб. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2000. 240 с.
9. Горбенко Ю. Права громадян обстоює омбудсмен – міський // *Партнери*. 2004. червень. № 6 (63).
10. Довідник поліцейського офіцера громади / В. М. Братковський, В. М. Висоцький, Р. Г. Гранківський, Н. І. Дідик, Д. І. Йосифович, К. М. Костовська, Л. М. Сукмановська, Ю. А. Хатнюк, О. Л. Хитра. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 240 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/2963/1/%D0%99%D0%BE%D1%81%D0%B8%D1%84%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87%20%D0%94.%D0%86.--%D0%94%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D0%BA--.pdf>
11. Журавель Я., Оніщик Ю. Конституційно-правове забезпечення реалізації соціальних прав людини органами місцевого самоврядування об'єднаних територіальних громад. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. №12. С. 210-215. <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/12/40.pdf>
12. Загальна теорія держави та права : підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін.; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. України М.В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О.В. Петришина. Харків : Право, 2011. 584 с.
13. Ієрусалімова І.О. Механізм адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ. 2006. 205 с.
14. Кириченко Ю. М. Адміністративні процедури органів місцевого самоврядування у сфері забезпечення законності, правопорядку, охорони прав,

свобод і законних інтересів громадян. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 6. С. 253-256. URL:

<https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/55059085-894f-46fc-ad74-eb6cfa217e7e/content>

15. Кириченко Ю.В. Актуальні проблеми конституційно-правового регулювання прав, свобод та обов'язків людини і громадянина в Україні в контексті європейського досвіду : монографія. Київ: Центр учбової літератури, 2017. 538 с.

16. Кобко Є.В. Адміністративно-правове забезпечення прав людини під час збройного конфлікту в Україні. *Юридичний бюлетень*. 2023. Випуск 29. С.230-235. URL: <https://dspace.oduvs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/96f633a1-8b95-46ec-ac65-98862b7b8770/content#page=230>

17. Ковалів М. В. Забезпечення громадського порядку органами місцевої виконавчої влади та місцевого самоврядування. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 2. С. 194–201.

18. Кодекс цивільного захисту України від 2 жовтня 2012 р. № 5403-VI. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17>

19. Колесников Є.Є. Поняття та особливості адміністративно-правового забезпечення захисту прав споживачів. *Форум права*. 2011. № 2. С. 432-438.

20. Колодій А.М., Олійник А.Ю. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні : підручник. Київ : Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. 305 с.

21. Коломоєць Ю. О. Сучасні проблеми забезпечення прав і свобод людини в системі публічного управління. *Наукові перспективи*. 2021. № 10(16). С. 108-116.

22. Комзюк А.Т., Липій Є.А. Відносини щодо забезпечення прав і свобод людини та громадянина як складова предмета адміністративного права. *Вісник ХНУВС*. 2020. №3(90). С. 144-153. URL:

<https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/43ae53c2-eb95-4316-9f2e-7a86bf7fb4fc/content>

23. Конституційне право громадян на звернення до органів державної влади. Міністерство юстиції. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_39684

24. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. (Редакція станом на 03.09.2019 № 27-ІХ). URL: [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/254](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254)

25. Корнієнко А. С., Булгакова О.В. Адміністративно – правове регулювання прав і свобод людини в сфері публічної влади. *Реалізація прав людини у діяльності правоохоронних органів: матеріали ІV Всеукраїнської науково-практичної конференції (в авторській редакції)*, м. Кривий Ріг, 28 травня 2021 року. Кривий Ріг: ДЮО МВС України, 2021., С.230-234.

26. Косілова О.І. Правове забезпечення конституційних прав і свобод: адміністративно-правовий аспект. *Інформація і право*. 2021. №1(36). С. 152-158. URL: <http://il.ippi.org.ua/article/view/238323>

27. Кошляк Н.Е. Теоретико-прикладні аспекти забезпечення органами місцевого самоврядування прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. *Нове українське право*. 2022. №4. С. 125-132.

28. Лазарева М.Д. Стан забезпечення прав людини в Україні на сучасному етапі. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 1. 2020. С. 51-53.

29. Лазур Я.В. Поняття, сутність та елементи адміністративно-правового механізму забезпечення прав і свобод громадян у державному управлінні. *Форум права*. 2009. № 3. С. 392-398.

30. Майданник О. Становлення та розвиток української моделі місцевого самоврядування. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*. 2018. № 1. С. 55-59.

31. Кравченко В.В. Конституційне право України: навч. посібник. 2 вид., доповнене. К.: Атіка, 2020. 480 с.

32. Мар'ян М. Механізм захисту прав і свобод людини в умовах війни в Україні. *Актуальні питання права та соціально-економічних відносин: збірник*

статей. Кропивницький :ЦРПоЛ, 2023. С. 162-170. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/48146/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA-2023%20%281%29.pdf#page=162>

33. Марченко М.А. Формування та розвиток ідеї прав людини в історико-правовій думці. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2019. № 2. С. 42-46.

34. Механізм реалізації, гарантії та захист прав та свобод людини та громадянина в Україні. Обмеження конституційних прав та свобод людини і громадянина в Україні. Головне управління Держгеокадастру у Миколаївській області. URL:

<https://mykolaivska.land.gov.ua/%D0%BC%D0%B5%D1%85%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%BC-%D1%80%D0%B5%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97-%D0%B3%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%82%D1%96%D1%97-%D1%82%D0%B0-%D0%B7%D0%B0%D1%85%D0%B8/>

35. Мінакова Є. В. Інституційна спроможність органів місцевого самоврядування щодо інтеграції внутрішньо переміщених осіб у приймаючій громаді: правові та практичні аспекти. *Наукові інновації та передові технології*. 2023 №12(26). С. 245-255.

36. Наливайко О.І. Правовий захист людини як предмет дослідження загальної теорії права : зб. наук. праць *Держава і право: Юридичні і політичні науки*. 2001. Вип. 12. С. 18-24.

37. Опольська Н. М. Механізм забезпечення прав та свобод людини у динамічному вимірі. *Підприємство, господарство і право*. 2019. № 4. С. 191-195. URL: <http://socrates.vsau.org/repository/getfile.php/20464.pdf>

38. Орешкова А.Ф. Організаційно-правові (інституційні) гарантії прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: теоретико-правовий аспект. *Актуальні питання конституційно-правового статусу людини і громадянина. Конституційно-правові академічні студії*. 2020. № 1. С.20-29. URL:

<https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/30549/1/%d0%9e%d1%80%d1%94%d1%88%d0%ba%d0%be%d0%b2%d0%b0%20%d0%90.%d0%a4.%2c.pdf>

39. Петреченко С. А. Теоретико – правовий аспект визначення механізму забезпечення прав людини та особливості їх реалізації в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2021. Том 64. С.41-45.

40. Поліцейський офіцер громади: Офіційний сайт Національної поліції. URL: <https://www.npu.gov.ua/diyalnist/reforma-policiyi/policejskij-oficer-gromadi>

41. Права людини та механізм їх захисту. Головне управління Держпродспоживслужби в Хмельницькій області. <https://consumerhm.gov.ua/1081-prava-lyudini-ta-mekhanizm-jikh-zakhistu>

42. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>

43. Про затвердження плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2015 р. № 1393-р. URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248740679>

44. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 №280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>

45. Про місцеві державні адміністрації : Закон України від 09.04.1999 № 586-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text>

46. Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини: Указ Президента України від 25 серп. 2015 р. № 501/2015. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/501/2015>.

47. Про Національну стратегію у сфері прав людини: Указ Президента України від 24 березня 2021 р. № 119/2021 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021?find=1&text=%D1%81%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D1%80%D1%8F%D0%B4%D1%83%D0%B2#Text>

48. Про основи національного спротиву : Закон України від 16.07.2021 № 1702-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20>

49. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 28. Ст. 250.

50. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : Закон України від 23.12.1997 № 776/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text>

51. Просвітницький захід щодо додержання прав і свобод людини та громадянина в умовах воєнного стану для працівників органів місцевого самоврядування Одеської області. URL: https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/prosvitnickij-zahid-shchodo-doderzhannya-prav-i-svobod-lyudini-ta-gromadyanina-v-umovah-voyennogo-stanu-dlya-pracivnikiv-organiv-miscevogo-samovryaduvannya-odeskoyi-oblasti

52. Рабинович П.М. Права людини і громадянина у Конституції України (до інтерпретації вихідних конституційних положень). Харків: Вид-во “Право”, 1997. 154 с.

53. Рабинович С. Поняття прав людини у природно-правовій думці неотомізму. *Вісник Академії правових наук*. 2003. №32(1). С. 114-124.

54. Резюме Звіту за результатами моніторингу імплементації Національної стратегії у сфері прав людини (1 груд. 2015 р. – 01 груд. 2017 р.) / ред. кол. : К. Семьоркіна, А. Блага, Б. Мойса та ін. ; за заг. ред. О. Мартиненко, О. Павліченко, Б. Крикливенко ; Укр. Гельсін. спілка з прав людини. Київ, 2017. 36 с.

55. Рішення Конституційного Суду України від 28 серпня 2020 року № 10-р/2020 у справі № 1-14/2020 (230/20) за конституційним поданням Верховного Суду щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень постанови Кабінету Міністрів України «Про встановлення карантину з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, та етапів послаблення протиепідемічних заходів», положень частин першої, третьої статті 29 Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік», абзацу дев'ятого пункту 2 розділу II «Прикінцеві положення» Закону України

«Про внесення змін до Закону України “Про Державний бюджет України на 2020 рік”». URL: http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/10_p_2020.pdf

56. Розділ 1. Права та свободи людини і громадянина. Дніпропетровська обласна державна адміністрація. URL: <https://adm.dp.gov.ua/storage/app/media/Knyha-Hromadyanyna/1-KH-Hromadyanyn-i-derzhava.pdf>

57. Романова А.А. Система забезпечення прав і свобод людини та громадянина в Україні. *Форум права*. 2012. № 2. С. 599-602.

58. Романський І. В. Система суб'єктів забезпечення територіальної оборони України та місце органів місцевого самоврядування серед них. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2023. № 3 (102), ч. 1. С. 152-161. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2023.3.14>

59. Самбор М.А. Районні ради у механізмі охорони та захисту прав і свобод людини та громадянина. *Розумовські зустрічі: збірник наукових праць / Сіверський центр післядипломної освіти; Сіверський інститут регіональних досліджень*. Чернігів: Сіверський центр післядипломної освіти, 2022. Вип. 9. С.80-90. URL:

http://institute.sivertraining.org.ua/biblioteka2/Rozum%20zbornik_2022_9.pdf#page=80

60. Солоненко О.М. Реалізація функції забезпечення законності, правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян у системі місцевого самоврядування : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2001. 16 с.

61. Статут Ржищівської міської об'єднаної територіальної громади. Ржищівська міська територіальна громада, Київська область, Обухівський район : офіційний сайт. URL: <https://rzhyshevskya-gromada.gov.ua/statut-rzhyshevskoi-miskoi-ob%E2%80%99ednanoi-teritorialnoi-gromadi-15-43-12-01-07-2020/>

62. Стахура Б. І. Роль органів державної влади у забезпеченні прав людини і громадянина в демократичному суспільстві: теоретико-правовий вимір

: автор... дис. канд. юрид.наук. 12.00.01. Львів, 2016. 23 с. URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/dissertation/1739/avtoreferatdysertaciyinadobuttynaukovogostupenyakandydatayurydychnyhnauk.pdf>

63. Створено єдиний національний портал для збору фактів порушення прав людини російською федерацією. Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. 10.03.2022 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/stvorenoyedinij-nacionalnij-portal-dlya-zboru-faktiv-porushennya-prav-lyudini-rosijskoyufederaciyeyu>

64. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник / О.В. Зайчук, А.П. Заєць, В.С. Журавський та ін. ; М-во освіти і науки України. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 685 с.

65. Тицька Я. О., Атаманова Н.В. Теоретико-правові аспекти реалізації та захисту прав і свобод людини та громадянина в демократичному суспільстві. *Juris Europensis Scientia* . 2022. Вип. 1 С. 3-6. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/24040/%d0%a2%d0%95%d0%9e%d0%a0%d0%95%d0%a2%d0%98%d0%9a%d0%9e-%d0%9f%d0%a0%d0%90%d0%92%d0%9e%d0%92%d0%86%20%d0%90%d0%a1%d0%9f%d0%95%d0%9a%d0%a2%d0%98%20%d0%a0%d0%95%d0%90%d0%9b%d0%86%d0%97%d0%90%d0%a6%d0%86%d0%87%20%d0%a2%d0%90%20%d0%97%d0%90%d0%a5%d0%98%d0%a1%d0%a2%d0%a3%20%d0%9f%d0%a0%d0%90%d0%92%20%d0%86%20%d0%a1%d0%92%d0%9e%d0%91%d0%9e%d0%94%20%d0%9b%d0%ae%d0%94%d0%98%d0%9d%d0%98.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

66. Цвік М.В., Петришин О.В., Авраменко Л.В. Загальна теорія держави та права: підручник для студентів юридичних вищих навч. закладів ; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України М.В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України О.В. Петришина. Харків: Право, 2011. 584 с.

67. Шаповалова І. Б. Сучасні тенденції у реформуванні державного управління: зарубіжний досвід для України. *Ефективність державного*

управління. 2019. Вип. 4(61). С. 25-38. URL:
<https://epa.nltu.edu.ua/index.php/journal/article/view/128/125>

68. Шопіна І.М. Феномен адміністративно-правового забезпечення в адміністративному праві України. *Наука і правоохорона*. 2018. № 4. С. 143-144. URL: http://naukaipравоохорона.com/journal/ukr/2018_4.pdf

69. Щербина М. О. Адміністративно-правовий статус поліцейського офіцера громади: аналіз та удосконалення законодавства. *Юридична наука*. 2020. №4(106). Том 1. С. 192-199. URL:
<https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f39d8cca-bb06-4f44-9f8d-f7c7ba2496fa/content>